

GÖTEBORG FÖRSTÄRKT: FÄSTNINGSTADEN

GESTALTNINGSPRINCIPER

Göteborgs
Stad

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	3
BAKGRUND OCH FÖRUTSÄTTNINGAR	4
Historisk förankring av gestaltungsprinciperna	6
Fästningsstaden i dagens Göteborg	8
GESTALTNINGSPRINCIPER	9
Belys försvarsstrukturens bergshöjder	10
Markera dolda försvarsstrukturer i markbeläggningen	14
Framhäv murprofilen	20
Lyft fram fästningsstadens byggnader	24
Knyt ihop fästningspromenaden	26
VISUELL IDENTITET	30
TILLFÄLLIGA ÅTGÄRDER	32
KÄLLOR	33
BILAGA	
PM Fästningsstaden - testbädd och medborgardialog	

MEDVERKANDE:

GÖTEBORGS STADS ARBETSGRUPP

Sandra Trzil, arkitekt, stadsbyggnadskontoret (projektledare och beställare)
Alexandra Blennow, arkitekt, stadsbyggnadskontoret
Tom Wennberg, arkeolog, Göteborgs stadsmuseum
Anette Lindgren, bebyggelseantikvarie, Göteborgs stadsmuseum
Charlotte Olsson, kommunikationsstrateg, stadsbyggnadskontoret

REFERENSGRUPP

Trafikkontoret
Park- och naturförvaltningen
Fastighetskontoret
Stadsdelsförvaltningen Centrum

KONSULTGRUPP

Daniel Ericsson, landskapsarkitekt, Nyréns Arkitektkontor (uppdragsansvarig)
Nico van Gelderen, landskapsarkitekt, Nyréns Arkitektkontor
Urban Nilsson, byggnadsantikvarie, Nyréns Arkitektkontor
Markus Moström, grafisk formgivare, Brand Essence

Projektet är utförd inom ramen för Trygg, vacker stad med bidrag från Trafikverket.

Framsida: Plan över Göteborg från år 1795, baner från testbädd

Kollage, illustrationer m.m. är framtagna av Nyréns Arkitektkontor i samverkan med stadsbyggnadskontoret. Foton är tagna av Nyréns Arkitektkontor eller Göteborgs Stad, om inget annat anges.

Framtaget 2018-12-12, reviderat 2020-01-24
Stadsbyggnadskontoret diarienummer 18/0295

SAMMANFATTNING

När Göteborgs historiska stadskärna förändras och utvecklas ska de identitetsbärande kulturhistoriska spåren som bär på berättelser om stadens tillblivelse och utveckling, värnas och stärkas. Ett av de viktiga spåren är från tiden Göteborg var en fästningsstad, fortfarande mycket framträdande genom gatustrukturen, kanalerna och vallgraven.

Genom gestaltungsprinciper kan berättelsen om fästningsstaden göras mer läsbar, sammanhängande och enkel att förstå för både boende och besökare. Gestaltungsprinciperna kompletterar och konkretiserar bärande idéer och strategier i handlingsprogrammet Göteborg förstärkt: Fästningsstaden. Tillsammans med handlingsprogrammet utgör gestaltungsprinciperna en utgångspunkt för gestaltning av fästningsstadens spår i kommande upprustnings- och stadsutvecklingsprojekt.

Fem gestaltungsprinciper ska bidra till utformningen av en sammanhängande berättelse om fästningsstaden

- belys försvarsstrukturens bergshöjder
- markera dolda försvarsstrukturer i markbeläggningen
- framhäv murprofilen
- lyft fram fästningsstadens bebyggelse
- knyt ihop fästningspromenaden.

I stadsrummen utmed fästningspromenaden ska nya tillägg i form av markbeläggning, strukturer, särskilda möbler och skyltar vara av hög kvalitet, omsorgsfullt utformade och lätta att känna igen. En visuell identitet och fästningsstadens logotyp bidrar till att skapa en enhetlig berättelse och igenkänning, vid sidan av ett urval av material och kulörer.

Översiktskarta som visar var gestaltungsprinciperna kan tillämpas för att lyfta fram berättelsen om fästningsstaden. De gråa streckade linjerna markerar utbredning av fästningsstadens murar och utanverk enligt karta från 1795.

BAKGRUND OCH FÖRUTSÄTTNINGAR

Göteborgs Stad har sedan tidigare tagit fram en vision (Göteborgs stadsmuseum, 2015) och ett handlingsprogram (Göteborg Förstärkt: Fästningsstaden, Handlingsprogram för ett stärkt riksintresse, Göteborgs Stad och Göteborgs stadsmuseum, 2017) för att visa på åtgärder som kan öka den befästa stadens läsbarhet och lyfta fram berättelsen om fästningsstaden i den framtida staden.

Visionen beskriver stadsutvecklingens samlade påverkan på fästningsstaden under årens lopp och lyfter fram olika stärkande åtgärder.

Handlingsprogrammet ger förslag på hur fästningsstaden Göteborg kan tydliggöras i Göteborgs historiska stadskärna, bland annat genom att binda samman fästningsstaden Göteborgs olika delar till en fästningspromenad.

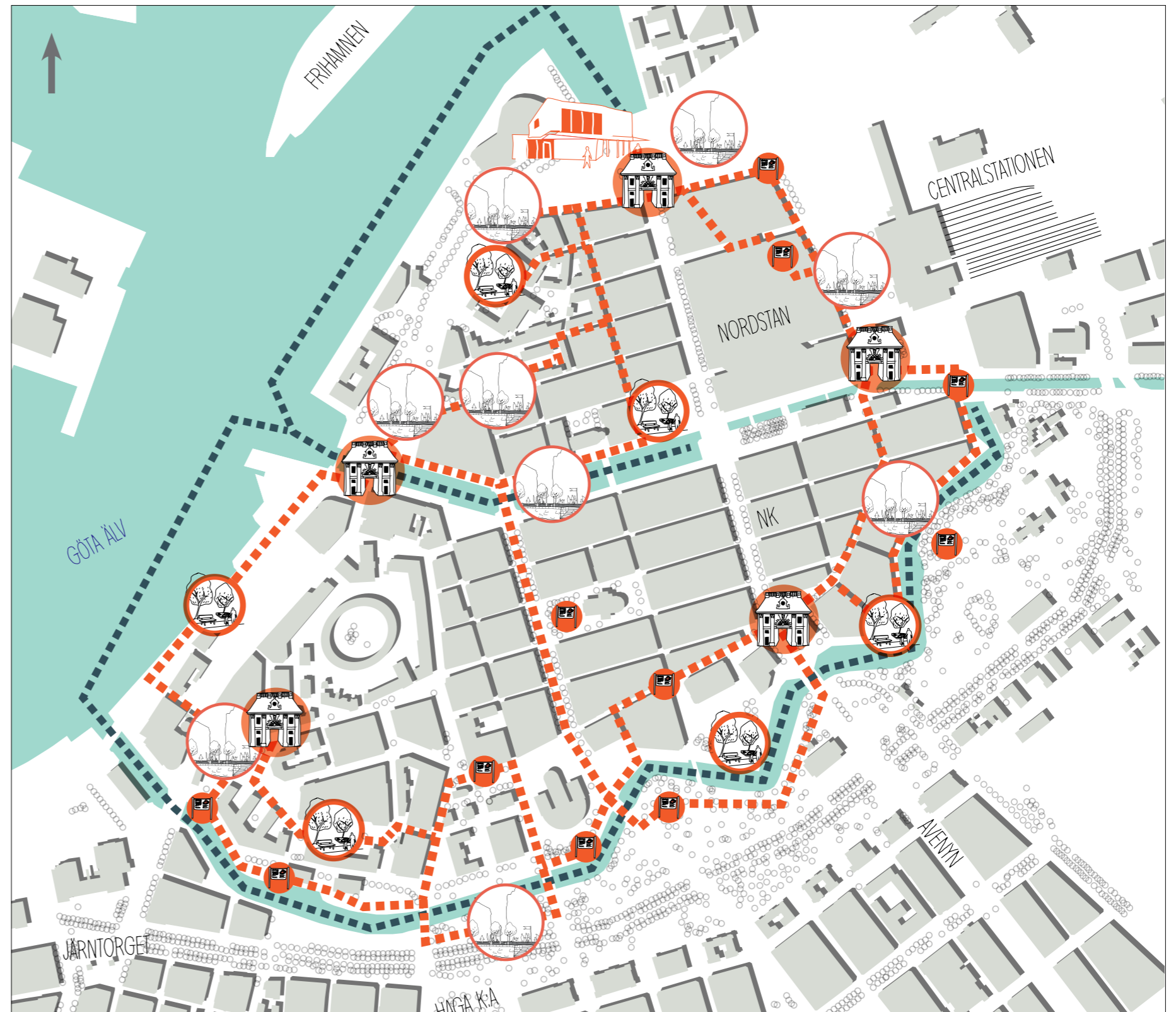
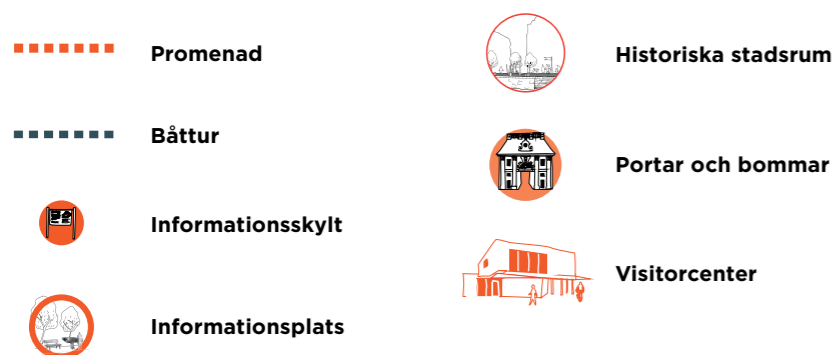
Gestaltungsprinciperna (detta dokument) syftar till att komplettera och konkretisera visionen och handlingsprogrammet.

HANDLINGSPROGRAMMET OCH FÄSTNINGSPROMENADEN

Handlingsprogrammet Göteborg förstärkt: Fästningsstaden ger ett paket av åtgärder som alla stärker förståelsen, läsbarheten och upplevelsen av den befästa staden. Den bärande idén är att ta tillvara de styrkor som finns i de bevarade lämningarna och binda samman dem till en tydligare och mer tillgänglig berättelse.

Åtgärder som föreslås i handlingsprogrammet är att

- binda samman berättelsen om fästningsstaden genom att skapa en fästningspromenad
- förtydliga fästningsstadens form och funktion genom återskapade entréer
- tillgängliggöra och aktivera historiska stadsrum
- förstärka med ett nytt avtryck, ett besökscentrum.

Karta med förslag på platser där åtgärder bör göras för att stärka berättelsen om fästningsstaden. Källa: Göteborg förstärkt: Fästningsstaden. Handlingsprogram för ett stärkt riksintresse (2017).

VARFÖR GESTALTNINGSPRINCIPER?

Syftet med att skapa gestaltungsprinciper för att lyfta fram Göteborgs fästning är att göra berättelsen läsbar, sammanhängande och med hög kvalitet. Tilläggen ska synas men inte störa. De ska vara omsorgsfullt utformade och lätta att känna igen i stadsrummet, så att historien om fästningsstaden Göteborg blir enkel att förstå för både boende och besökare.

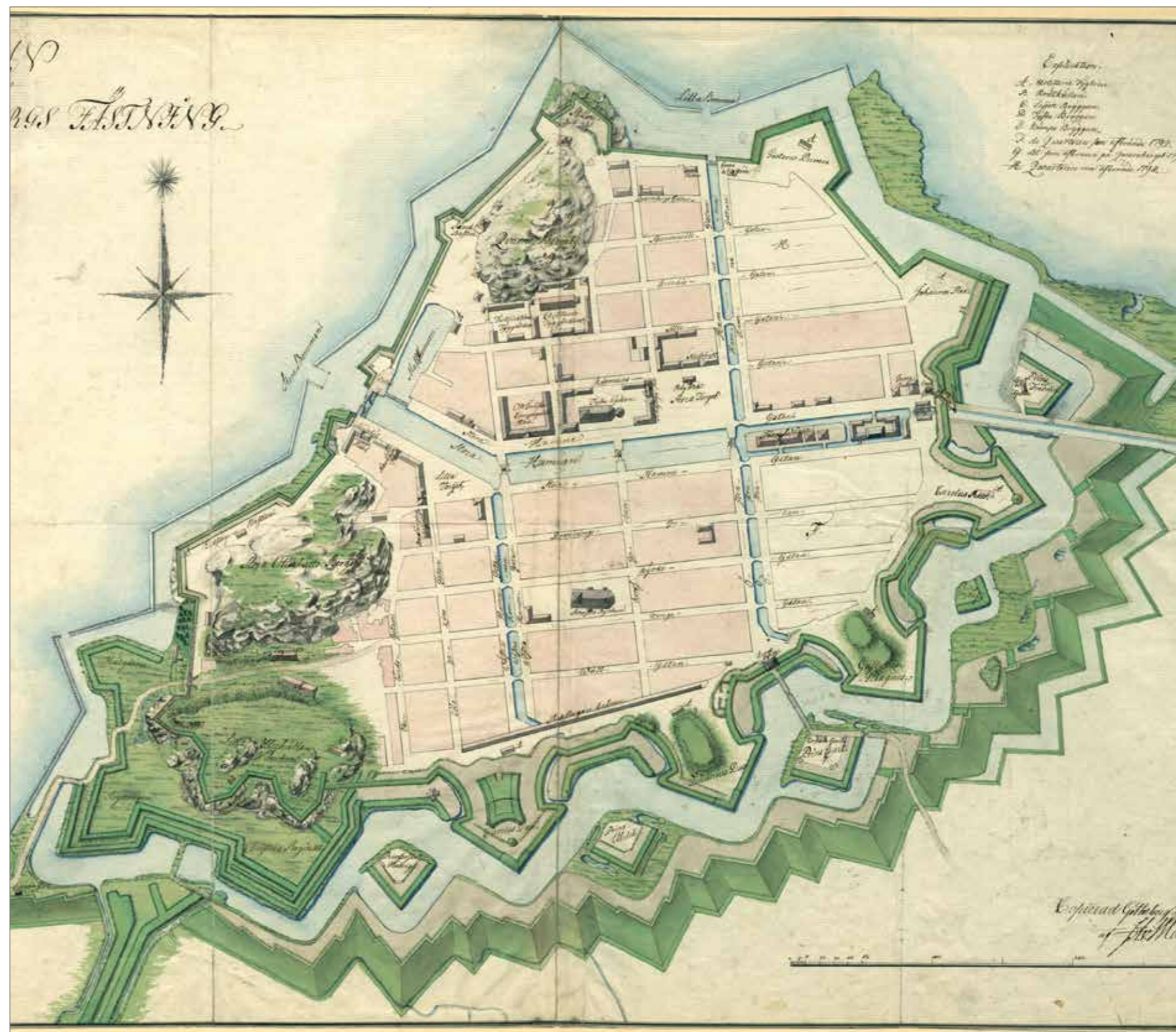
Gestaltungsprinciperna kompletterar och konkretiserar handlingsprogrammets bärande idéer och strategier. De ska fungera i alla de olika sammanhang, skalor och stadsrum där det finns anledning att synliggöra fästningsstaden. Gestaltungsprinciperna blir en utgångspunkt för att lyfta fram berättelsen om fästningsstaden både där historien är stark och närvarande och på platser där berättelsen har försvagats genom åren.

Gestaltungsprinciperna utgör en utgångspunkt vid gestaltning av fästningsstadens spår i kommande upprustnings- och stadsutvecklingsprojekt.

I framtagandet av gestaltungsprinciperna har följande strategiska dokument varit styrande och ska beaktas vid kommande gestaltning och genomförande

- Göteborg Förstärkt: Fästningsstaden, Handlingsprogram för ett stärkt riksintresse
- Göteborgs Stads grafiska manual
- Göteborgs Stads Teknisk Handbok
- Göteborgs stadsmiljöpolicy; Stadens Golv, Stadens Färg, Stadens Ljus, Stadens Möbler och Stadens Träd.

Kartan över Göteborgs fästning från 1795 har varit utgångspunkt för att förstå utbredningen av fästningsstaden och dess spår i dagens Göteborg, både i handlingsprogrammet och i detta arbete.

Den sista kända planen över Göteborgs fästning från 1795, innan rivningen av murarna. Kartan ger en bra bild av bl.a. kanalstrukturen, murar, bastioner och de yttre befästningsvallarna samt sten- och tegelhusen. De öppna ytorna i stadsstrukturen markerar bränderna 1792-1794. Källa: Krigsarkivet.

HISTORISK FÖRANKRING AV GESTALTNINGSPRINCIPERNA

Gestaltungsprinciperna som ska lyfta fram berättelsen om fästningsstaden i vår vardagsmiljö har en tydlig historisk förankring. Gestaltungsprinciperna är kopplade till både befintliga och borttagna strukturer i staden som berättar en historia om Göteborg som fästningsstad. Exempelvis bergshöjder, fästningsmurar och vallgrav som alla var en del av stadens försvar. När strukturerna som gestaltungsprinciperna bygger på finns kvar fysiskt (helt eller delvis) i stadsmiljön förstärks upplevelsen och gör det enklare att förstå sambandet.

BERGSHÖJDERNA

1621 börjar den nuvarande Göteborg byggas längs Göta älvs södra strand, vid inloppet till en befintlig naturlig hamn. Platsen var skyddad mot älven genom två bergshöjder som stupade brant ner i vattnet, dagens Stora Otterhällan och Kvarnberget. Dessa blev viktiga delar av stadens försvarsstruktur.

Bergens form och skala bidrar starkt till stadens särprägel och identitet. Formen påverkade också Göteborgs planstruktur så att den inte blev helt regelbunden och rätvinklig. Stora Hamnkanalen fick inte en rak sträckning utan vinklar sig vid anslutningen till älven mellan Stora Otterhällan och Kvarnberget.

På de tidiga historiska kartorna syns att bergshöjderna utgjorde en betydande del av älvfronten. Delar av bergshöjderna är fortfarande obebyggda. Delar har genom åren blivit bortsprängda och bebyggda.

Utanför fästningsstaden bidrog skansarna Kronan och Lejonet uppförda på bergshöjder till försvaret av fästningsstaden.

BEFÄSTINGSVERKENS UTBREDNING

Den befästa staden omgavs av ett omfattande system av skyddande barriärer. Mot landsidan hade befästningen en tvärsektion som består av följande delar – yttre befästningarna med fältvall, vallgrav samt ravelinens eller bastionens mur och närmast stadens bebyggelse en vall. Denna anläggning var ytkrävande och spåren av den är idag tydligast där bastionerna skjuter ut i vallgravens vattenrum med rester av raveliner i parkstråket åt söder och öster. Oftast är befästningsverken dock överbyggda och delar finns kvar som arkeologiska lämningar under gatunivån.

IGENLAGDA HAMNKANALER

Göteborg påminner fortfarande om en typisk holländsk kanalstad, bland annat på grund av den öppna älvfronten och Stora Hamnkanalen. Två smalare tvärkanaler orienterade vinkelrätt mot Stora Hamnka-

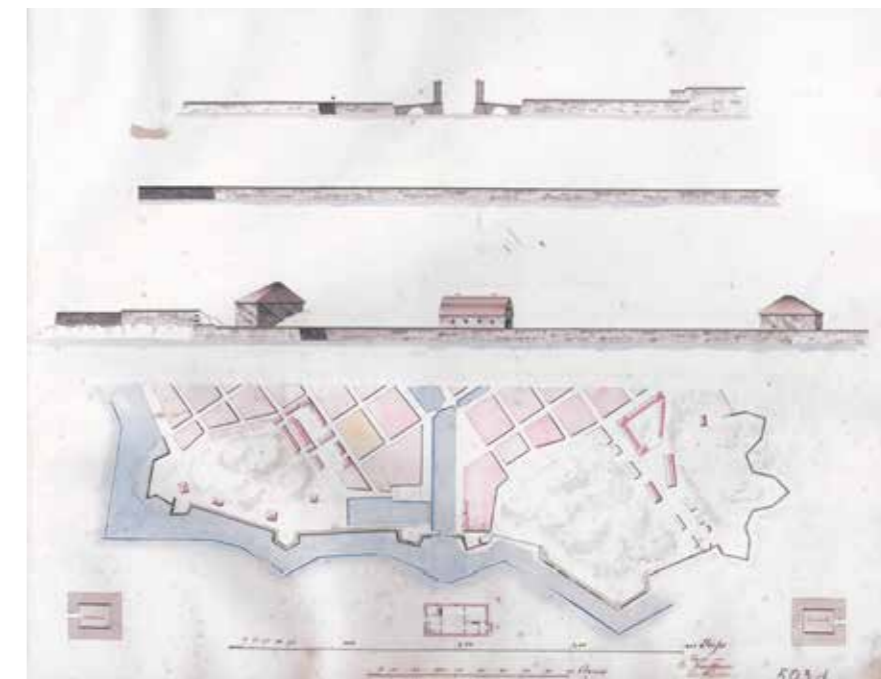
nalet har fyllts igen under modern tid: Västra Hamnkanalen år 1903, Östra Hamnkanalens södra del år 1898 och Östra Hamnkanalens norra del år 1936.

Igenfyllningen av tvärkanalerna medförde en betydande förändring av stadsbilden. Kanalsektionen var en välavvägd stadsbyggnadskomposition där kanalen och gatorna samspelade med den låga bebyggelsen. Det bevarade stadsplanemönstret och den kvarvarande äldre bebyggelsens låga höjd antyder än idag att något saknas.

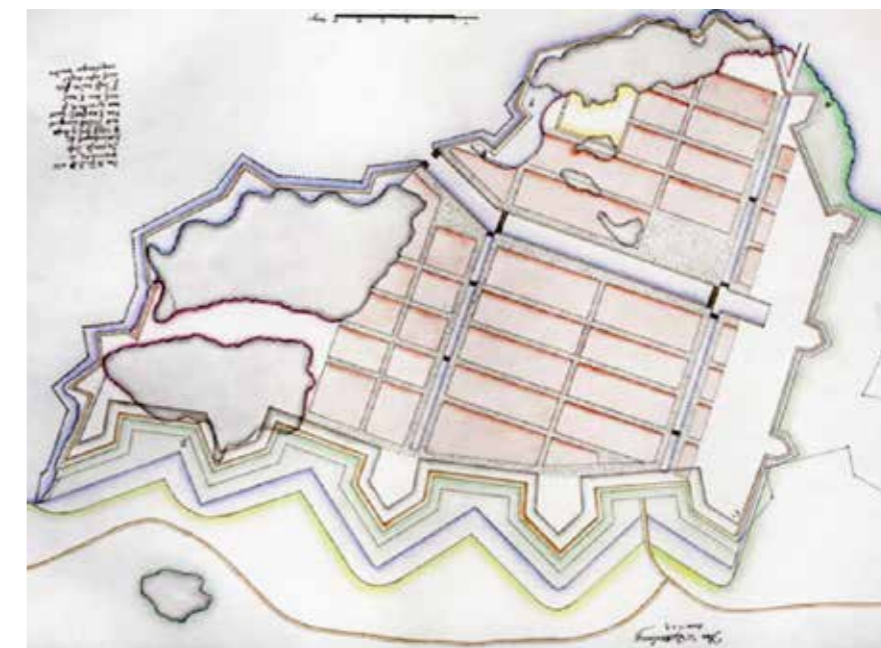
Kanalstrukturen var det främsta transportsystemet vilket bland annat återspeglades i förekomsten av två kanalkorsningar. Från kringliggande broar var sikten fri mot vattenkorsningarna. I dag är vägtrafiken överordnad. Med igenfyllningen försvann både kanalerna och de cirka 15 broar som korsade dem.

FÄSTNINGSTADENS BEBYGGELSE

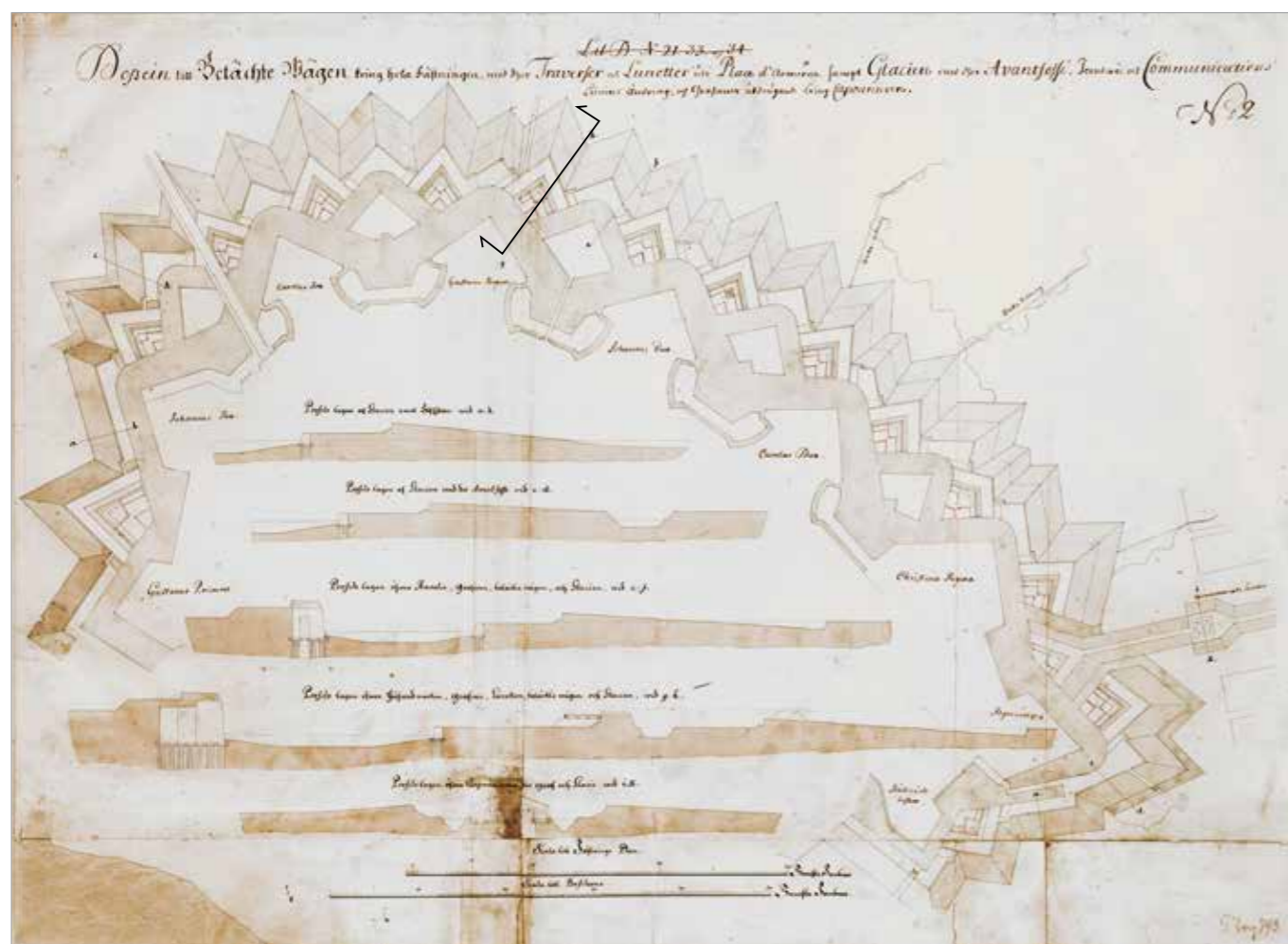
Stadsbebyggelsen i städer från 1600-talet bestod till övervägande del av trähus. Det fanns även ett antal symbolbyggnader av sten och tegel som gav uttryck för handel, världslig och kyrklig makt. Förutom kyrkorna och länsresidenset fanns i Göteborgs fall monumentala funktionsbyggnader kopplade till handeln – köpmanshus, kvarnar, kronhus, våghus.

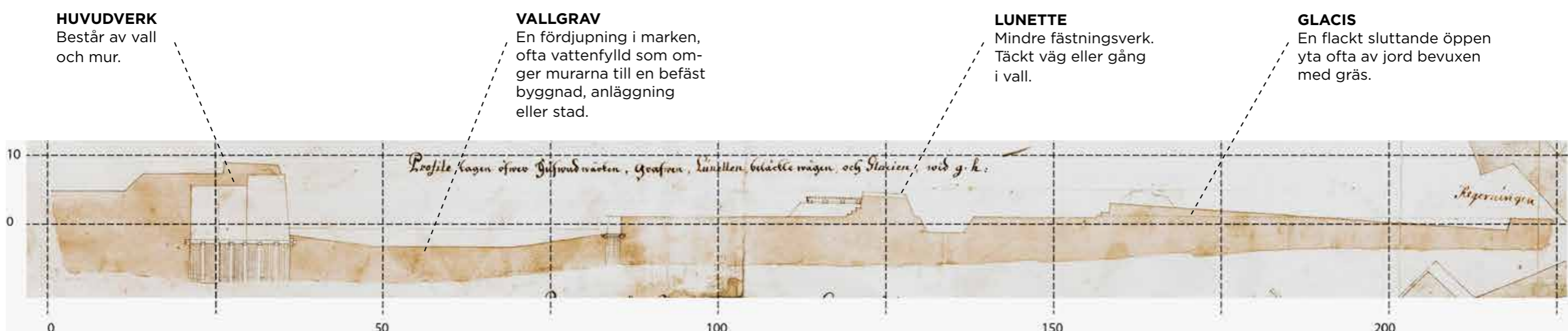
Göteborgs fästning, älvfronten. Planritning och vyer från vattnet. 1700-talet. Källa: Krigsarkivet.

Karta från 1624 som bland annat visar bergshöjderna. Källa: Krigsarkivet.

Planritning över Göteborgs fästningsverk, 1733. Sektionerna visar tydligt hur huvudverken, vallgraven och de utanför liggande vallarna såg ut. Sektion "gh" är markerad med svart linje i planritningen. Källa: Krigsarkivet.

Sektion "gh" av befästningsverk vid bastion Johannes Dux, 1733. "Profile tagen öfver Hufwudvärken, grafven, Lunetten, betäckte vägen, och Glacisen, vid g. h.". Sektionen finns markerad med svart linje på planritningen ovan. Sektionen visar aktuella mått i meter och viktiga begrepp. Alla delar blev inte byggda som de visas i sektionen, exempelvis lunette. Källa: Krigsarkivet.

FÄSTNINGSTADEN I DAGENS GÖTEBORG

Fästningsstaden är än idag tydligt avläsbar i Göteborgs stadskärna genom till exempel vallgraven, murrester och den i stora delar oförändrade gatu- och kvartersstrukturen.

På ortofotot till höger visas 1700-talets fästningsstruktur, försvarsverkens yttre utbredning och läge. Förslaget på gestaltungsprinciper omfattar den historiska fästningsstaden, idag stadsdelarna Inom Vallgraven och Nordstaden, samt Gullberget med skansen Lejonet och Risåsberget med skansen Kronan som var del av stadens försvar.

I kartan till höger visas fästningsstadens utbredning så som den såg ut i slutet på 1700-talet (enligt kartan från 1795). Den tjockare vita linjen visar fästningsstadens murar och skansar och den streckade vita linjen fästningsstadens utanverk. Fästningsstadens utbredning markeras även på kartorna som visar gestaltungsprinciper, då med gråa streckade linjer.

Ortofoto över Göteborg från 2017. I vitt markeras fästningsstrukturen enligt kartan från 1795 samt skansarnas läge i staden. Den tjockare vita linjen visar fästningsstadens murar och skansarna, den streckade vita linjen visar fästningsstadens utanverk.

GESTALTNINGSPRINCIPER

Fem gestaltungsprinciper ska bidra till utformningen av en sammanhängande berättelse om fästningsstaden

- belys försvarsstrukturens bergshöjder
- markera dolda försvarsstrukturer i markbeläggningen
- framhäv murprofilen
- lyft fram fästningsstadens bebyggelse
- knyt ihop fästningspromenaden.

En visuell identitet och fästningsstadens logotyp bidrar till att skapa en enhetlig berättelse och igenkänning vid sidan av ett urval av material och kulörer som ska användas. De mindre och större stadsrum som ingår i fästningsstadens berättelse och finns utmed fästningspromenaden ska presenteras på skyltar och vid behov möbleras med särskilda möbler som förstärker berättelsen.

Att berätta om fästningsstaden kan också göras genom ett tillfälligt evenemang och ett antal referensprojekt för hur detta skulle kunna se ut visas som inspiration i avslutande kapitel. Ett redan genomförd evenemang är testbädd som Göteborgs Stad tillsammans med Trafikverket planerade och uppförde sensommaren 2018 vid Kungstorget. Läs mer i bilagan PM Fästningsstaden - testbädd och medborgardialog.

Gestaltungsprinciperna presenteras med ett resonemang kring historiskt motiv och lokalisering i de relevanta stadsrummen. Gestaltungsprinciperna förklaras och exemplifieras med enkla generella eller mer platsspecifika koncept. Slutligen presenteras ett urval av referensprojekt, inspiration till gestaltungsprinciperna, som kompletterar referensprojekten som lyfts i visionen och handlingsprogrammet.

Fem gestaltungsprinciper kompletterar handlingsprogrammets strategier och åtgärder för att stärka berättelsen om fästningsstaden. Kartan visar var gestaltungsprinciperna kan vara lämpliga att tillämpas. De gråa streckade linjerna markerar utbredning av fästningsstadens murar och utanverk enligt karta från 1795.

BELYS FÖRSVARSTRUKTURENS BERGSHÖJDER

Kartan visar möjliga platser för att belys försvarsstrukturens bergshöjder, markerade med mörkgrön färg. Bergshöjdernas ungefärliga utbredning visas med både ljusgrön och mörkgrön färg.

Kvarnberget

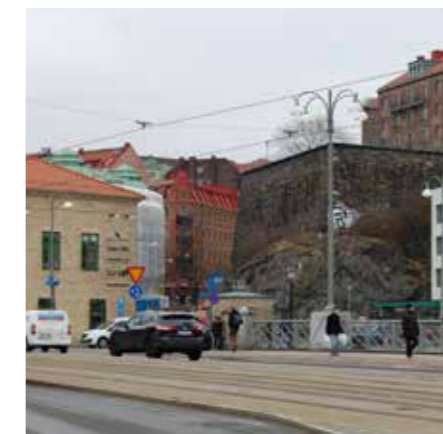
Risåsberget och Skansen Kronan,
källa: Caroline Lundgren (2018)

Stora Otterhällan

Gullberget och Skansen Lejonet

Lilla Otterhällan/Kungshöjd

HISTORISKT MOTIV OCH LOKALISERING

Göteborgs topografi har nyttjats som en avgörande försvarsstrategisk del i stadens befästning. Bergshöjderna Kvarnberget, Lilla Otterhällan (idag Kungshöjd) och Stora Otterhällan är fortfarande tydliga delar av västra innerstadens topografi. Även skansarna Lejonet och Kronan placerades på bergshöjder. I dag ligger skansarna i staden, men när de anlades fungerade de som yttre stödjepunkter i befästningssystemet. Dessa fem bergshöjder är en självklar och särskild del i berättelsen om fästningsstaden.

Historiska kartor visar att bergshöjderna utgjorde en betydande del av stadens älvfront. Över tiden har bergshöjderna gett plats till kaj och bebyggelse. Mindre delar av bergshöjderna är dock fortfarande obebyggda. Bergshöjder som vänder sig mot älven eller som har en koppling med fästningsmurarna föreslås framhåvas med belysning, eftersom berättelsen om fästningsstaden är starkast där. I kartan till vänster är dessa betonade i en mörkare grön färg och omfattar:

- Del av Kvarnberget utmed Sankt Eriksgatan har visuell kontakt med Packhuskajen och älven.
- Del av Stora Otterhällan utmed Stora Badhusgatan som har visuell kontakt med Skeppsbron och med älven.
- Lilla Otterhällans (Kungshöjd) bergshöjder vid Esperantoplatsen och nedanför Arsenalgatan hör ihop med den kvarvarande muren. Vid Esperantoplatsen finns redan idag en ljussättning av bastionen och berget.
- Skansen Lejonet är idag kringbyggd med infrastruktur. Med rätt belysning kan Gullberget och Skansen Lejonet göras mer läsbara, inte minst när omgivningen på sikt utvecklas till en ny stadsdel.
- Skansen Kronan och Risåsberget upplevs tydligt både på håll, från Kungshöjd, och från närliggande gator och stadsrum, framförallt Skanstorget. En genomtänkt ljussättning kan betona bergets historiska betydelse och dess kontrastverkan i den tätbebyggda staden.

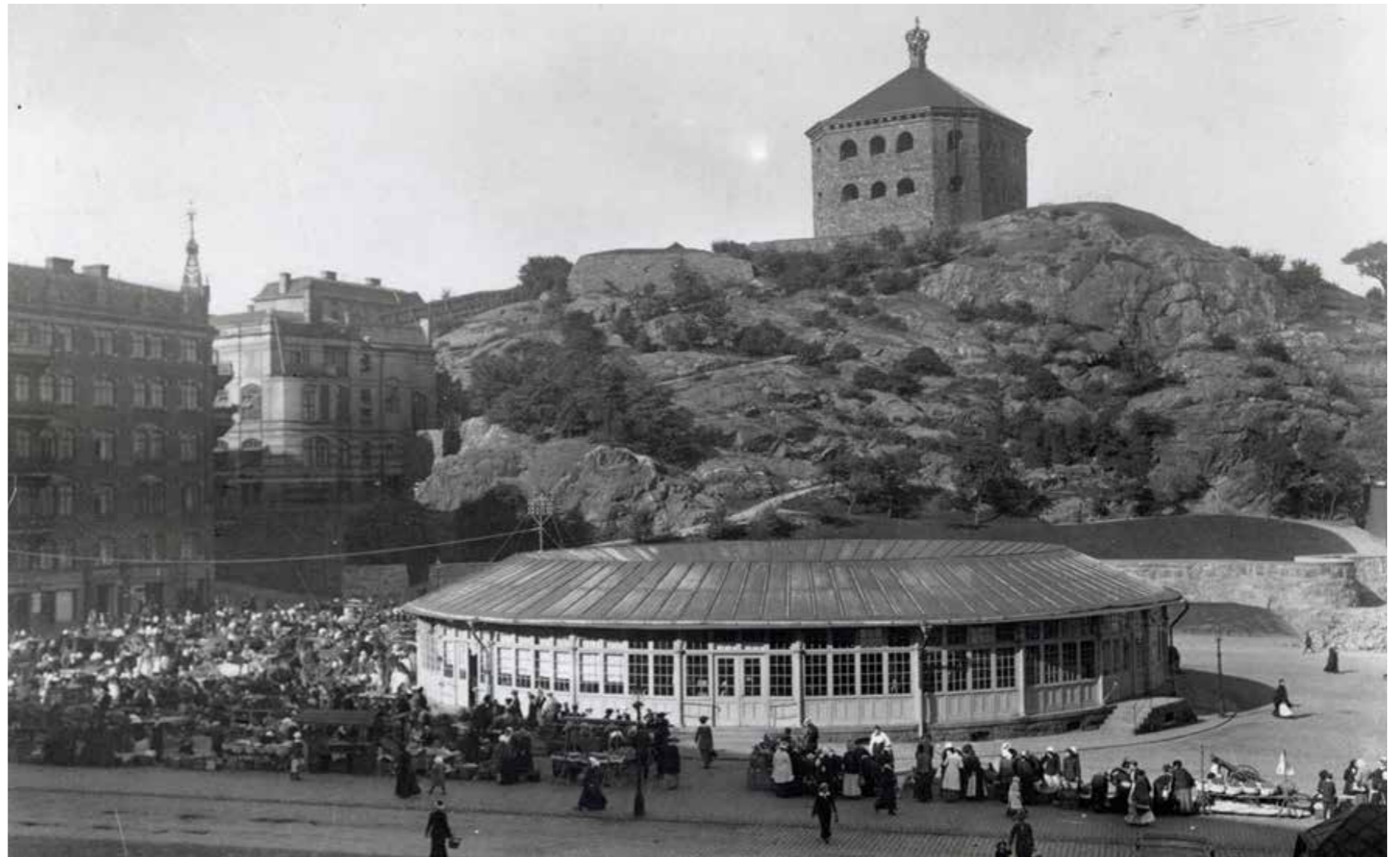

Foto från 1920 som visar Skansen Kronan med saluhallen på Skanstorget, källa: Göteborgs stadsmuseum.

GESTALTNINGSPRINCIP OCH KONCEPT

Bergsformationerna är viktiga symboler för staden och är viktiga identitetsskapande landmärken i Göteborg. Som en del av berättelsen om fästningsstaden ska försvarsstrukturens topografi accentueras och tydliggöras med rätt ljussättning som tar hänsyn till stadens siluett och omgivningens funktioner. Det är bland annat viktigt att undvika bländning av närliggande bebyggelse eller trafik. Konsekvenserna för stadsrummet ska beaktas i så väl planering som byggande och drift. Helhetssyn och långsiktighet ska eftersträvas i enlighet med stadens stadsmiljöpolicyn.

STORA OTTERHÄLLAN

Bergshöjden utmed Stora Badhusgatan kan med ljussättning accentueras i gaturummet. Rätt ljussättning skulle även kunna stärka den historiskt viktiga visuella relationen mellan bergshöjden och älven. Denna försvagas dock i och med den föreslagna bebyggelsesstrukturen i pågående omvandling av Skeppsbronområdet. I området som helhet finns en unik möjlighet att på utvalda platser utnyttja fästningsstadens kulturarv som inspiration.

Några möjliga varianter för ljussättningen, som även kan vara applicerbara på andra bergshöjder är:

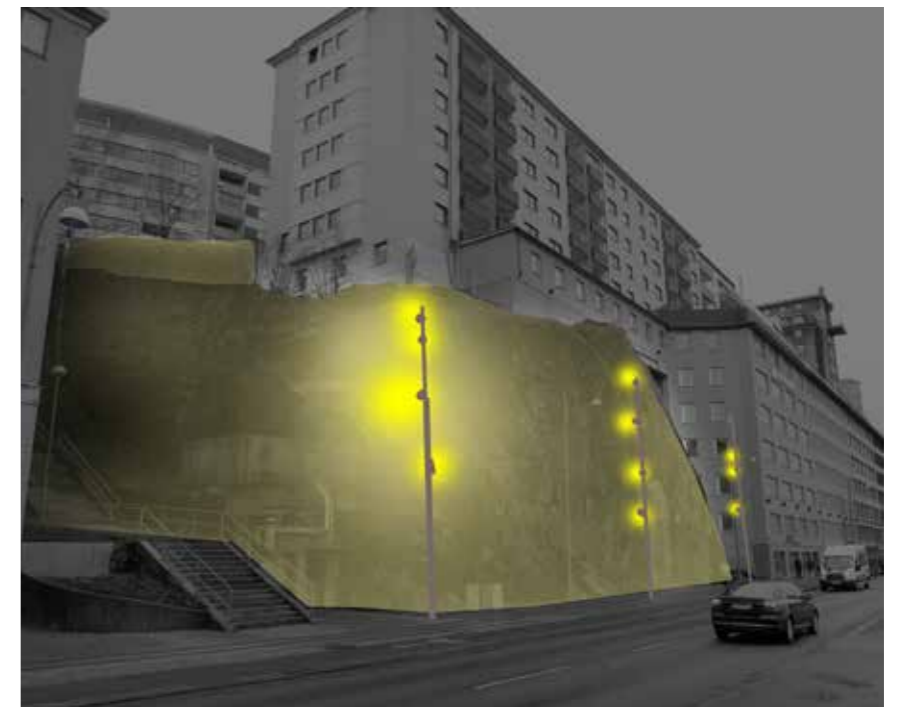
- Belysning underifrån kan symbolisera mötet mellan berget och älven eller betona bergets kontrast mot omgivningen. Genom att sänka marknivån direkt utmed bergsskärningen betonas bergets form och övergången mellan bergsskärningens bas och den anslutande marken. Sänkningen i markytan skapar även möjlighet att placera och dölja armaturer (bild 1 nedan).
- Marknära armaturer vid bergens bas kan kombineras med ljuskonst som anknyter till bergens strukturmönster (bild 2).
- Spotlights på master utmed gatan kan ge en jämn belysning av berget (bild 3).

Stora Otterhällan sett från Stora Badhusgatan. Belysning underifrån i en sänkning i markytan vid bergets fot framhäver bergets form.

Alternativ med kombination av belysning underifrån och ljuslinjer som framhäver bergsformationen.

Alternativ med spotlights på mast.

REFERENSprojekt

Belysning av Örebro slott

Med syfte att skapa en visuell koppling och en känslomässig anknytning till staden genom en ljussättning som stärker Örebro kulturella identitet användes kallt vitt ljus. Ett neddimmat viloläge används under natten som gör att fasaden tonas ner men ändå är en aktiv del av stadens nattbild. Kai Piipo och Deike Ladwig, SFV, Ljusarkitektur, 2011.

Källa: Ljusarkitektur (2011)

Belysning av domberget och Tallinns ringmur

Vinnande förslag i tävling om belysning av dombergets slott och Tallinns ringmur. Ljusintensitet, vinklar och nivåer är satta för att belysa gamla stans ursprungliga karaktär. Merko och Lightning Design Collective, 2019.

Källa: Lighting Design Collective

Ljusinstallationer på mur och vägg i Barcelona

Under ljusfestivalen Llum Barcelona belystes gamla romerska murar genom en installation (Llum d'Aigua) med syftet att visa på och återuppliva känslan av platsens historiska användningsområde som en romersk varmvattenkälla. Vattenmönster projekteras med kalejdoskopisk effekt, som aktiveras av besökarnas rörelser. Av masterstudenter vid universitetet UPC.

Källa: Llum Barcelona (2015)

Tillfällig ljusinstallation på Tallins medeltida stadsmur

En tillfällig belysning av Tallins medeltida stadsmur och dess torn under Tallin light Biennale framhäver de historiska byggnadsverken och skapar uppmärksamhet. PLDA Light Solution, 2013.

Källa: Tallinn Light Biennale (2013)

Ljussättning av fästning och slott

Under en tredagars ljusfestival, Lumina light festival, punktbelystes Cascais fästning Torre de Santo António de Cascais. Samma installation syns också nedan på Dvigrad slott i Istrien, Kroatien. Ljussättningen fångar uppmärksamhet och belyser de historiska byggnaderna. Ljusdesigner Tilen Sepič, 2013-2014.

Källa: Tilen Sepic (2013-2014)

MARKERA DOLDA FÖRSVARSTRUKTURER I MARKBELÄGGNINGEN

Stadens offentliga rum med potential att lyfta fram berättelsen om fästningsstaden genom en särskild markbeläggning markerad med orange. Bilder till höger visar några av de relevanta platserna.

Kungstorget och Kungsparken

Östra Hamngatans tvärkanal och broar, källa: Göteborgs stadsmuseum

Östra Hamngatan

Östra Hamngatans tvärkanal, källa: Göteborgs stadsmuseum

Skeppsbron

HISTORISKT MOTIV OCH LOKALISERING

Fästningsstadens omfattande försvarsverk är synliga på ett antal platser i dagens Göteborg genom murar och vallgraven. Det mesta är dock borttaget eller dolt under marken, överlagrat med andra historiska skikt och genom storskaliga stadsomvandlingar.

Kanalsystemet var kärnan i den befästa handelsstadens struktur och uppbyggnad. Den långa Östra Hamngatan och Västra Hamngatan är idag mycket breda vilket hjälper oss att förstå att de, liksom Norra och Södra Hamngatorna, var gator med en kanal i mitten samt många broar. Att synliggöra de igenfyllda kanalerna och broarnas lägen i markbeläggningen skulle stärka förståelsen av fästningsstadens struktur.

Handlingsprogrammet har pekat ut ett flertal stadsrum som är viktiga för berättelsen om fästningsstaden. Karta till vänster visar försvarsverkens utbredning i enlighet med kartan från 1795 och de lägen där berättelsen kan lyftas fram i de offentliga stadsrummen genom markbeläggning. Inte minst utmed älvfronten kan det dolda lyftas fram genom nya finkänsliga inslag i de stadsrum som utvecklas i de pågående stadsutvecklingsprojekten.

Ofta handlar det om delar av stadsrummen, med hänsyn till andra kulturhistoriska kontext, anspråk, intressen och konflikter. Såsom till exempel för att markera den f.d. Karlsporten i Kungsgatan vid Esperantoplatzen. Men även större ytor, som Kungstorget, Västra- och Östra Hamngatan, eller storskaliga, som Skeppsbron, Packhuskajen, Drottningtorget eller Kungsparken, är lämpliga för gestaltning där berättelsen om fästningsstaden på ett subtilt sätt framhävs i markbeläggningen eller vegetation. Inte minst Kungsparken med Trädgårdsföreningen, är väldigt känslig för förändringar och nya avvikande inslag, samtidigt som det finns en möjlighet att visa försvarsverkens storslagna utbredning. Här ges en generell avgränsning, medan en detaljerad avgränsning och avvägning behöver göras i kommande gestaltningsuppdrag.

GESTALTNINGSPRINCIP OCH KONCEPT

De dolda historiska resterna av fästningsmurar, sänkverk, portar, bommar, kanaler m.m. kan visas och lyftas fram genom avvikande ytskikt i markbeläggningen eller behandling av befintlig markbeläggning, t.ex. genom blästring. Det kan både appliceras i mindre skala, lokalt på en utvald plats, och utgöra gestaltningsidé vid markplanering av större stadsrum. Tillgänglighet för personer med funktionsvariationer ska beaktas. Materialet ska tydligt framhäva den historiska företeelsen och harmoniera med det befintliga, som ofta är natursten i enlighet med stadsmiljöpolicyn. Naturstenshällar medpräglat mönster föreslås. Alternativa lösningar som platsgjuten markbetong, målning med

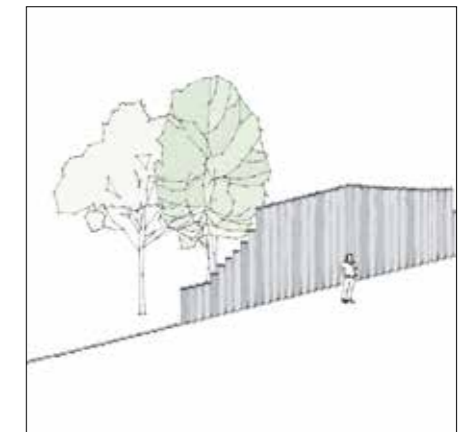
vägmarkeringsmassa eller dekaler kan övervägas i de fall det finns en tydlig anledning till detta, till exempel vid tillfälliga evenemang, såsom Göteborgs stads 400-årsjubileum.

Att skapa historiska referenser i tre dimensioner kan öka effekten ytterligare. Då gäller det att relatera förekommande höjdskillnader till fästningsstadens dolda strukturer. En stödmur eller trappa som fångar upp en höjdskillnad kan vid rätt placering följa en dold struktur som då blir tydligt avläsbar. Om marken är plan kan möjligheten undersökas att skapa höjdskillnader, t.ex. att lokalt bygga på eller sänka. En sänkning eller en slits kan till och med avslöja tidigare dolda lämningar. Obebyggda platser där befästningen finns kvar under mark lämpar sig bäst för den här principen. Tredimensionella gestaltningar blir mer effektfulla vid större, överblickbara platser.

Inspiration till nya inslag i stadsmiljön kan hämtas från fästningsstadens dolda historiska strukturer så som sänkverk, pålspärr och kurtinmur.

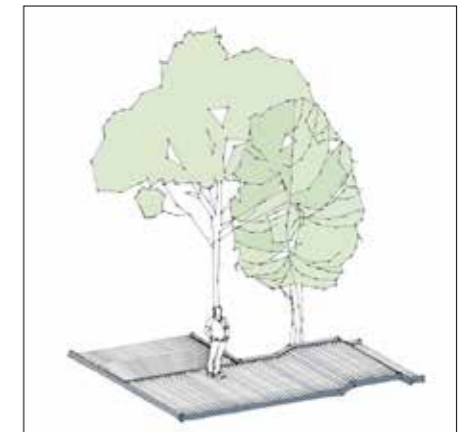
Pålspärren i Göta Älv bestod av stående träpålar på rad som hindrade fartyg att nå staden från älven

Pålspärr kan inspirera tredimensionella strukturer.

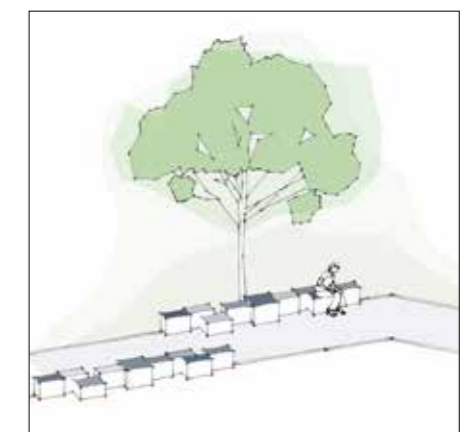
Sänkverket låg utmed älvstranden och bestod av träkistor på älvens botten fyllda av sten och jord som hindrade fartyg att nå staden

Sänkverk kan illustreras i markbeläggningen.

Kurtinmuren förband bastioner med varandra och var en del av försvaret i fästningen

Sittmöbler kan markera murens placering.

KUNGSTORGET OCH KUNGSPARKEN

Kungstorget har potential att utvecklas till ett stadsrum med ännu tydligare historiska skikt. Torget kan betraktas som en ganska komplett inramning av den f.d. bastionen Johannes Dux. Torgets söderriktade och öppna rumsvolym (se bild nedan) ger möjlighet till överblick och avläsbarhet av försvarsverkens historiska utbredning: från bastion via vallgrav till parkområdet med rester av utanverken (bl.a. ravelinen).

En markering av bastionens vall, som i dagsläget bara kan avläsas och upplevas genom vallgravens form, kan med en bearbetning av markbeläggningen stärka berättelsen om fästningsstaden. Markeringen föreslås ske med en avvikande natursten. Idag består markbeläggningen av smågatsten och asfalt.

Synliggörande av bastionens läge med hjälp av avvikande markbeläggning på Kungstorget.

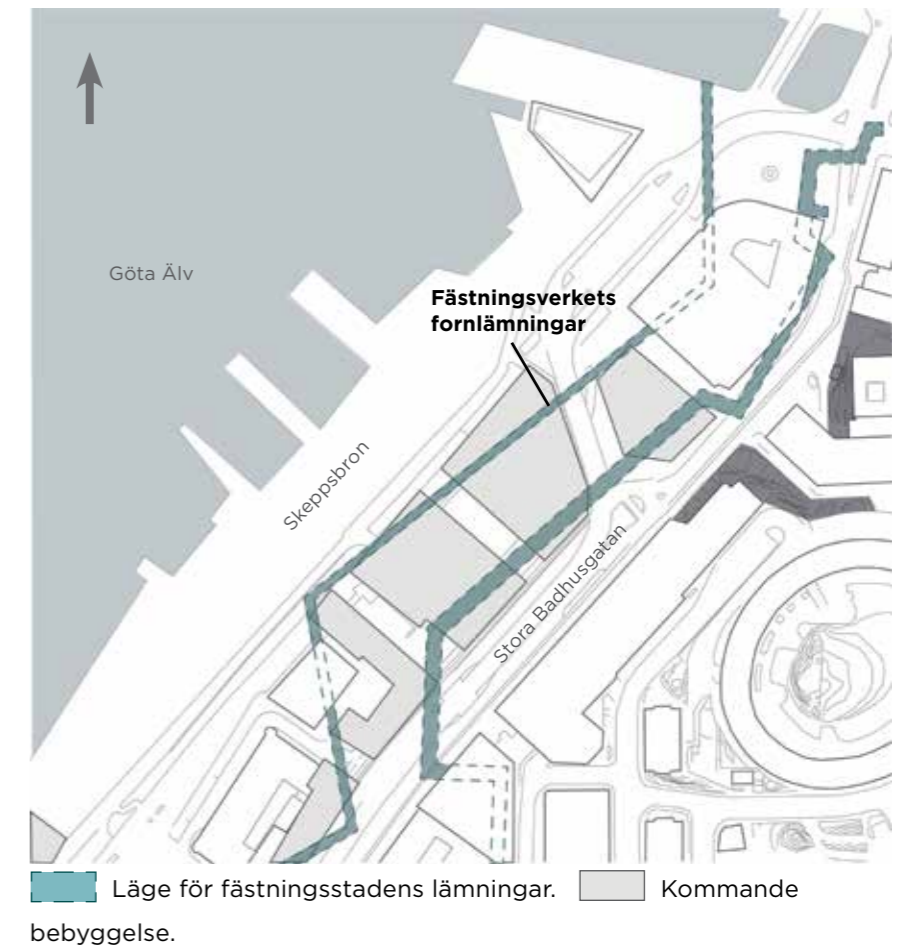
Sydväst om Basarbron finns en mindre höjd i Kungsparken där det tidigare funnits en ravelin, ett lägre utanverk framför fästningsvallen. Konceptet innebär markering av ravelinens spets genom ett stråk av plattor i natursten eller platsgjuten betong, upphöjt på dolda stöd vilket skapar en upplevelse att det svävar över parkmarken. Ljussättning underifrån förstärker markeringen under dygnets mörka timmar.

Bastionens och ravelinens läge på Kungstorget och i Kungsparken.

SKEPPSBRON

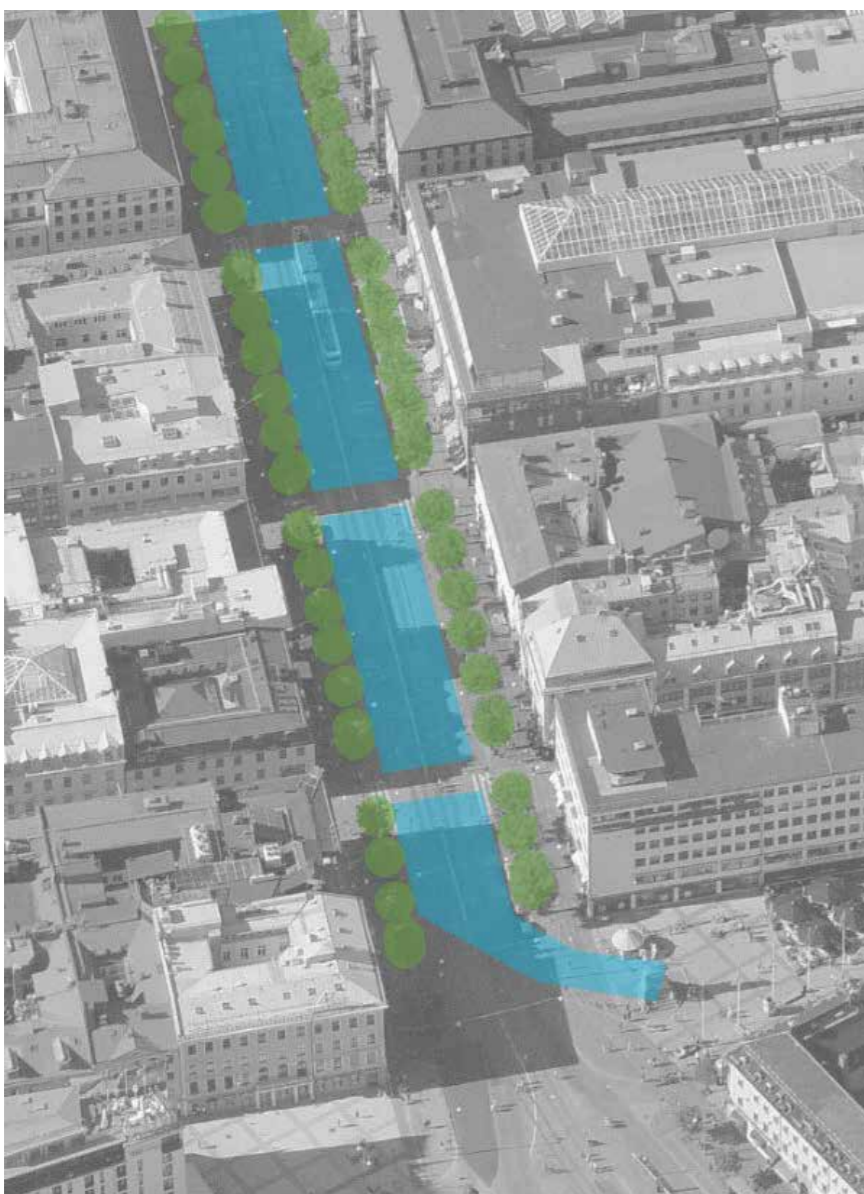
Både Skeppsbron och Packhuskajen är större öppna stadsrum där denna gestaltungsprincip kan tillämpas. Stadsutvecklingen av Skeppsbron pågår i skrivande stund och möjlighet att utnyttja fästningsstadens kulturarv som inspiration bör utnyttjas när de nya stadsrummen blir till. Fästningsstadens dolda försvarsstruktur utmed älven kan synliggöras i markgestaltningen av det offentliga rummet, där trafiken och den föreslagna kvartersstrukturen inte begränsar det. Innanför dagens kaj, som byggdes omkring 1850, under nuvarande marknivå finns fornlämningar av stadens befästningsverk från epoken 1620–1720. Strandmuren, sänkverk och stenmurar inklusive bastioner kan lyftas fram i markbeläggningen i en samverkan med helhetsgestaltningen av platsen. Även stödmurar, trappor, möblering och ljussättning kan bidra till upplevelsen av fästningsstadens historiska lager.

Vy över Skeppsbron sett från norr. Sänkverkets läge kan lyftas fram och synliggöras i markbeläggningen genom bland annat kanter, murar och bänkar som går att sitta på.

HAMNGATORNA

En tillfällig markering av en tidigare tvärkanal, exempelvis i Östra Hamngatan, förtydligar den utpräglade karaktär av kanalstad som Göteborg hade tidigare och kan bidra till ett offentligt samtal kring en framtida utformning av de igenlagda tvärkanalerna. Markeringen kan genomföras genom avvikande markbeläggning eller med vägfärg. Att markera kanalen med ljussättning är också en möjlighet, både som tillfälligt och permanent inslag i stadsmiljön.

I denna skiss synliggörs den historiska kanalstrukturen i Östra Hamngatans stadsrum. Fokus kan läggas på markering av vattenytan, de korsande broarna eller både och. Se även bild till höger.

Skissen visar en bild på hur ett sådant storskaligt grepp kan lämpa sig bättre för tillfälliga åtgärder.

REFERENSprojekt

Markering av äldre bebyggelsestruktur i markbeläggning
Gamlestaden i Göteborg ligger på lämningar från den medeltida staden Nya Lödöse. Byggnadsstrukturen lyfts fram i markbeläggningsen med en 70 cm bred ram av röd smågatsten. Göteborgs Stad, 2013.

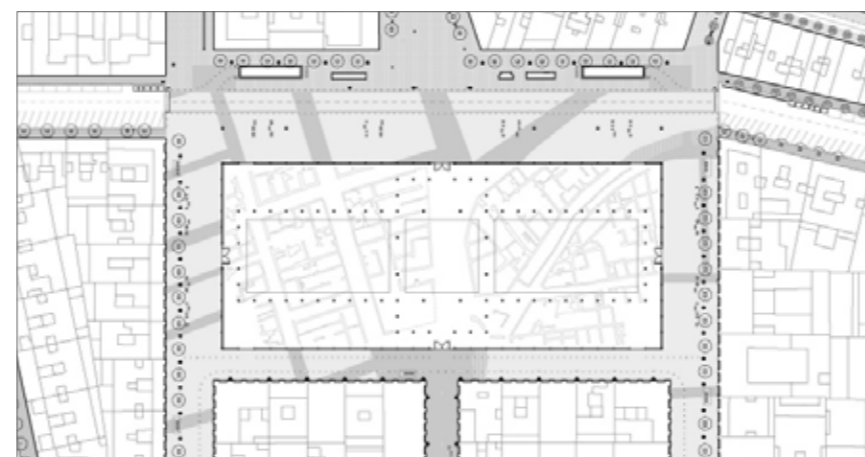
Markering av bastionsmurens läge i markbeläggning
Avvikande markbeläggning visar sträckningen och läget av en bastionsmur. Magasinsgatan, Göteborg.

Markering av tidigare gatustruktur i markbeläggning
Markbeläggningsen synliggör gatusträckningar som en gång fanns på platsen vid Mercat del Born. I ett kulturellt centrum intill platsen finns möjlighet att se lämningar från utgrävningarna. Barcelona, 2013.

Källa: Vora och Eva Cotman (2013)

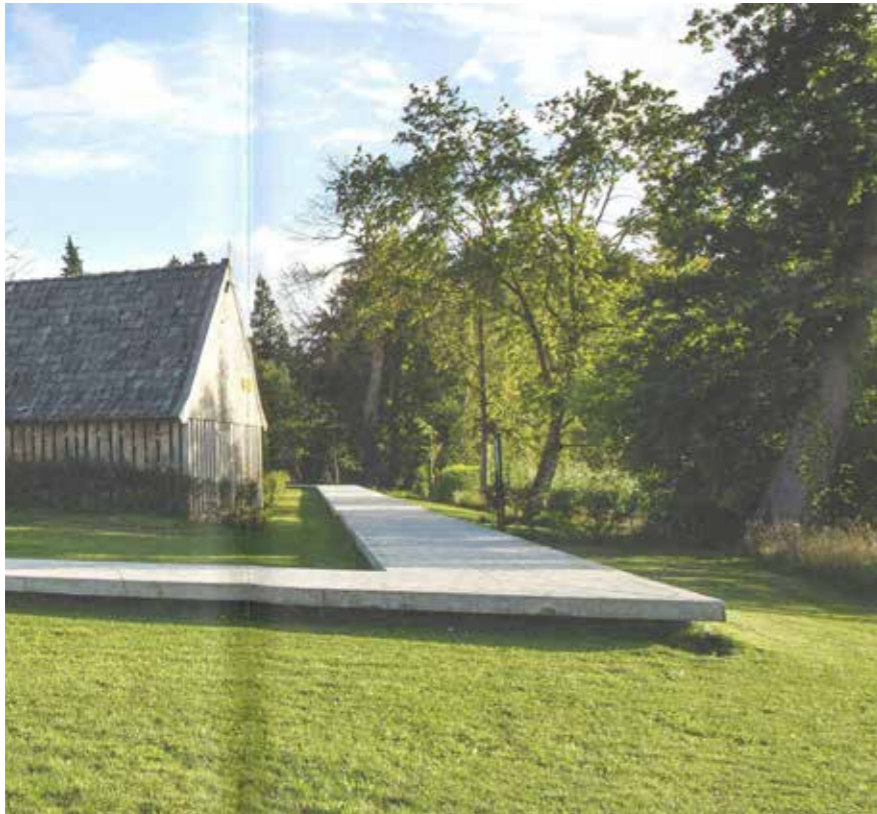
Källa: Vora och Eva Cotman (2013)

Markering av äldre mur och forts läge i markbeläggning
Fyra meter under domkyrkoplan ligger kastellets mur och fort som har markerats med en metallyta i markbeläggningsen på torget och i gatan. Utrecht, Nederländerna. Okra, 2010.

Markering av bastionmurens läge med upphöjda gångstråk

Gångstråkets raka linjer följer de tidigare fästningsstrukturerna i Bredevoorts bastionspark i Nederländerna. Tillägget är gjort i platsgjuten betong med upphöjda betongplattor på dolda stöd som gör att stråket verkar sväva ovan mark. Parklaan Landschapsarchitekten, 2015.

Källa: Bakkar (2017)

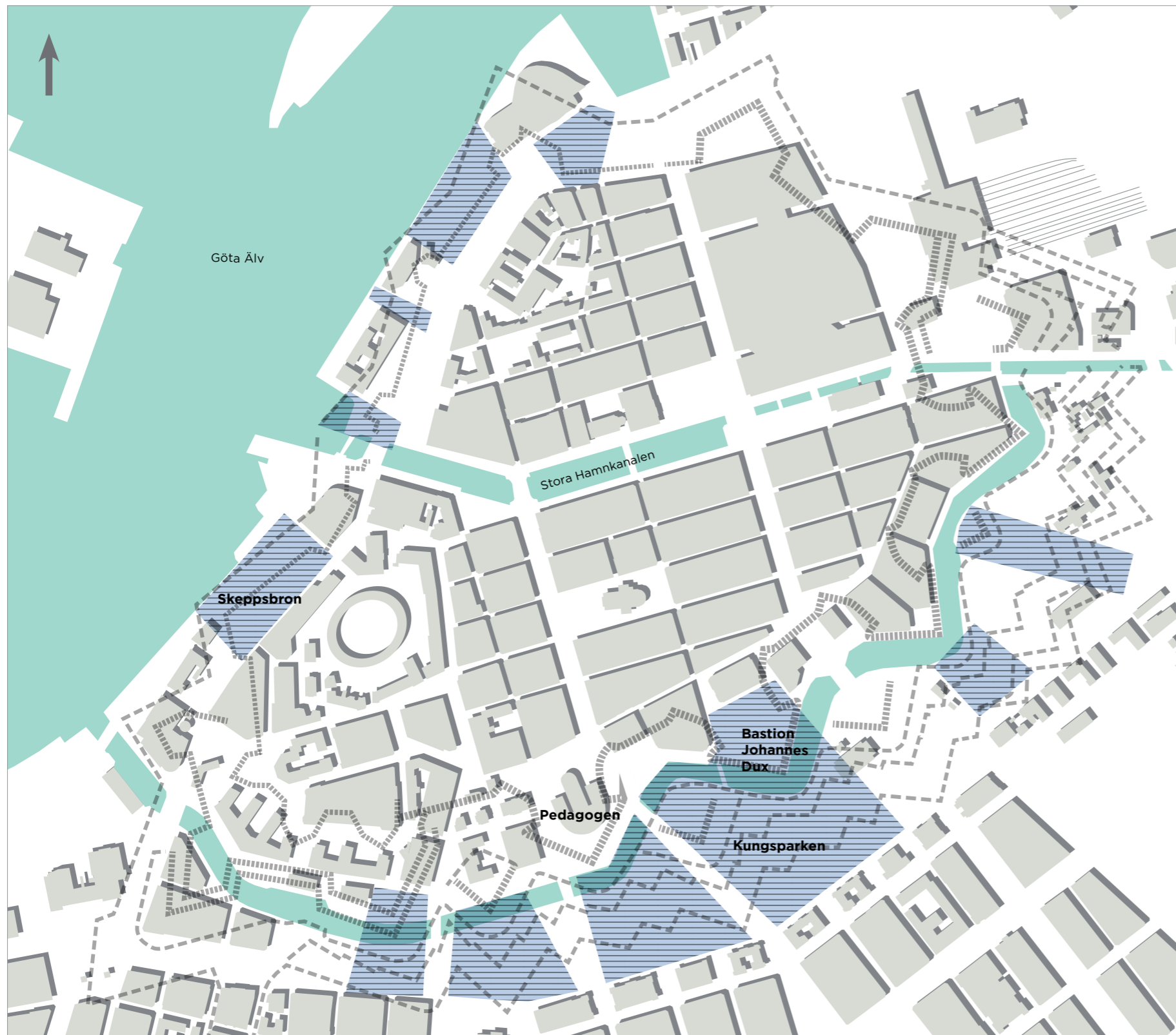
Markering av bastionens Zeeburgs läge

Markering av den historiska bastionen Zeeburg i Funenpark med tegel i marken. Platsen är en del av en vandringsled längs den tidigare stadsmuren och dess 26 bastioner från 1600-talet utformad av Rob van Reijn. Funen Park, Amsterdam, 2012.

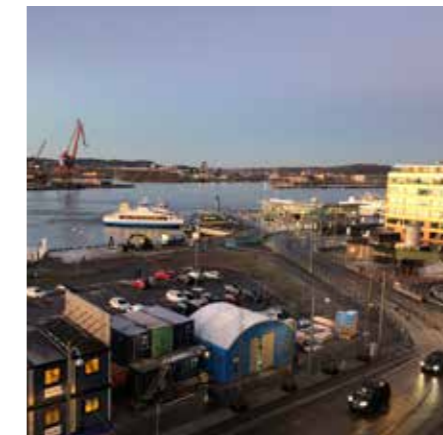

Källa: Erik Swierstra, Gemeente Amsterdam (2014)

FRAMHÄV MURPROFILEN

Ytor där det är möjligt att framhäva murprofilen är markerade med blått. Bilder till höger visar några relevanta platser.

Skeppsbron

Kungsparken öster om Vasabron

Pedagogen

Kungsparken öster om Rosenlundsbron

Kungsparken/bastion Johannes Dux

HISTORISKT MOTIV OCH LOKALISERING

Fästningsverkens mur sträckte sig från larmgatornas vall (nuvarande Södra och Östra Larmgatan) via vallgraven till de mer flacka utanverken med bland annat raveliner som omgav staden. Den höga och långsträckta försvarsmuren inneslöt stadens bebyggelse och invånare. Den var också en barriär som gjorde skillnaden mellan stad och landsbygd mycket tydlig. Att på strategiska punkter förtydliga eller återskapa delar av försvarsverkens stora volym och utbredning skulle ge en tydlig och pedagogisk effekt.

Ett fåtal stadsrum av betydelse för berättelsen om fästningsstaden skulle kunna rymma en struktur i skala jämförbart med ett större konstverk. Karta till vänster visar ett flertal platser där tillämplig av denna gestaltungsprincip generellt skulle stärka berättelsen om fästningsstaden genom att framhäva murens storslagenhet tredimensionellt. Förutsatt en harmonisk inpassning i stadsrummet och hänsynstagande till andra intressen. Ett stadsrum som Kungstorget, med tydlig fortifikatorisk inramning och struktur (bastionens spets, vallgravens ursprungliga sträckning, utblickar mot Kungsparken där utanverken låg), har redan en stark berättelse och ter sig därför särskilt lämplig. Platsens söderläge gör den ännu mer attraktiv och visar på stor potential trots att platsen i dagsläget domineras av parkering och angöring.

GESTALTNINGSPRINCIP OCH KONCEPT

En murprofil eller mursektion är en tredimensionell manifestation av fästningen i full höjd, vilket är ett effektivt sätt att skapa förståelse kring fästningens helhet, placering och skala. Även om omfattningen av en rekonstruktion skulle vara relativt blygsam, sett till sin yta och utbredning, kan den ändå ge en påtaglig upplevelse av hur befästningsverken tedde sig. Murprofilen kan konstrueras på olika sätt och med olika typer av material. Den kan vara en permanent del av stadsrummet eller kan ha en enkel tillfällig karaktär. Tillgänglighetsaspekten för personer med funktionsvariation och trygghetsaspekten ska beaktas.

Ett annat sätt att framhäva muren eller porten är genom så kallade rekonstruktionsramar, där en illustration på t.ex. plexiglas sett ur rätt synvinkel ger en upplevelse av hur den historiska platsen sett ut. Det är viktigt att tänka på att rekonstruktionsramen är användarvänlig, med en tydlig markering av åskådarens placering i förhållande till höjd och avstånd, samt tillgänglig för alla.

Ett exempel på hur fästningsstadens rivna mur och dess höjd kan återupplevas genom en teckning på en transparent skiva. Här visas bastionen Johannes Dux vars mur reste sig sex meter över vattnet. Rekonstruktionsram från testbädd under sensommaren 2018 fäst på Basarbrons räcke.

KUNGSTORGET

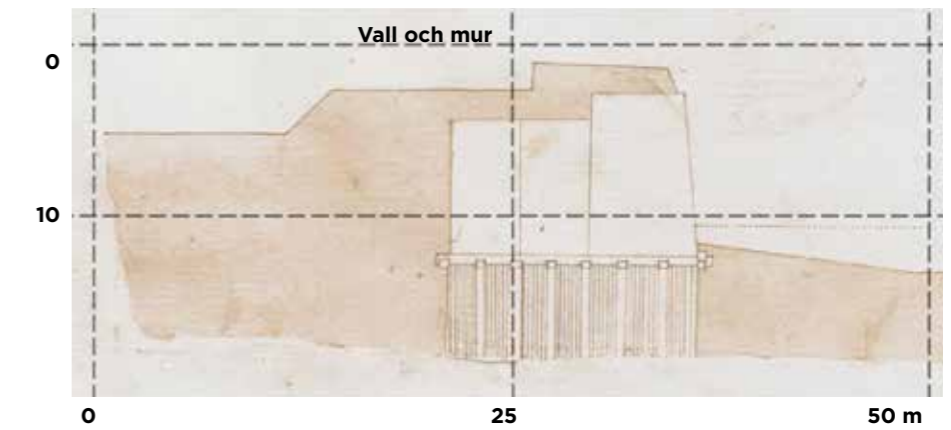
Kungstorgets bastionsspets och Kungsparken kan, med stort hänsynstagande och i begränsad omfattning, vara lämpliga platser att placera en struktur som visar den historiska murprofilen från 1700-talet i fullskala. Det är en utmaning att integrera en storskalig konstruktion i den urbana miljön med alla dess funktioner och krav på tillgänglighet. En möjlig idé utgår från en öppen struktur som inte blockerar sikt eller trafik. Konstruktionen består av en rad vertikala stolpar i trä eller metall vars höjd visar på den gamla murprofilens höjd. På andra sidan vallgraven kan konstruktionen fortsätta i Kungsparken och visa de lägre utanverken. Belysning kan illustrera murprofilen effektivt även nattetid. Den föreslagna strukturen kan lämna mindre och större öppningar för viktiga stråk längs med kajen och i parken.

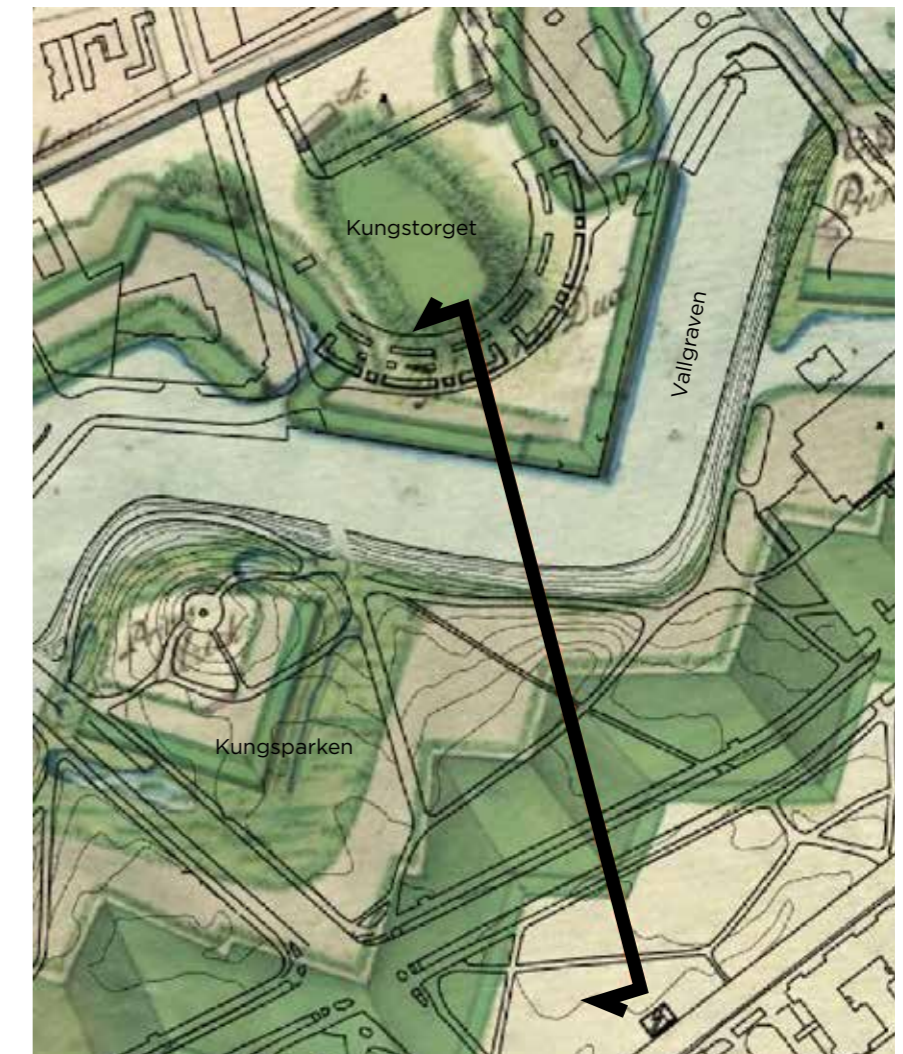
Fotokollage Kungstorget och f.d. bastionen Johannes Dux, vymot sydväst. Stolpar, här markerade i blått, visar på den gamla murprofilens höjd och placering.

Fotokollage, nattbild.

Detalj av principsektion från 1733 som visar vall och mur. Källa: Krigsarkivet

Nutida karta över Kungstorget och dess omgivning överlagrad med karta från 1795. Svart markering visar vart sektionen som föreslås återskapas är tagen.

REFERENSprojekt

Markering av Berlinmurens läge med stolpar

Ett minnesmärke i form av en markering av Berlinmurens läge vid Bernauer strasse i Berlin gör besökare påmind om hur platsen en gång såg ut och skildrar platsens historia. Höga pelare i korténstål markerar murens höjd och utbredning. Kohlhoff & Kohlhoff Architects, 1998.

Rekonstruktion av gabionsegment vid Malmöhus slott

Rekonstruerad kurtin och ravelin vid Malmöhus slott. Konstruktion av gabionsegment som utgör befästningsvallens sektion från 1600-talet. Det återuppbyggda gabionssegmentet berättar om en del av Malmöhus slotts historia och ger en förståelse för hur befästningsvallarna kan ha upplevts. Svenska Landskap AB, 2008.

Källa: Gatukontoret i Malmö, Svenska Landskap AB (2008)

Fästningspark synliggör historien i Bredevoort

Fästningsparken Sint Bernardspark har anlagts med gångstråk av robusta raka linjer som följer de tidigare befästningarnas konturer. Stråket är lagt med betongplattor som ligger på dolda stöd, vilket gör att det verkar sväva strax ovanför marken. Gångstråket kombineras med en profil i corténstål som synliggör konturen av vallarna för att skapa en bättre förståelse för platsens historia. Parklaan Landscape Architects, 2016.

Källa: Wikipedia (2010)

Källa: Bakkar (2017)

Skulptur i park

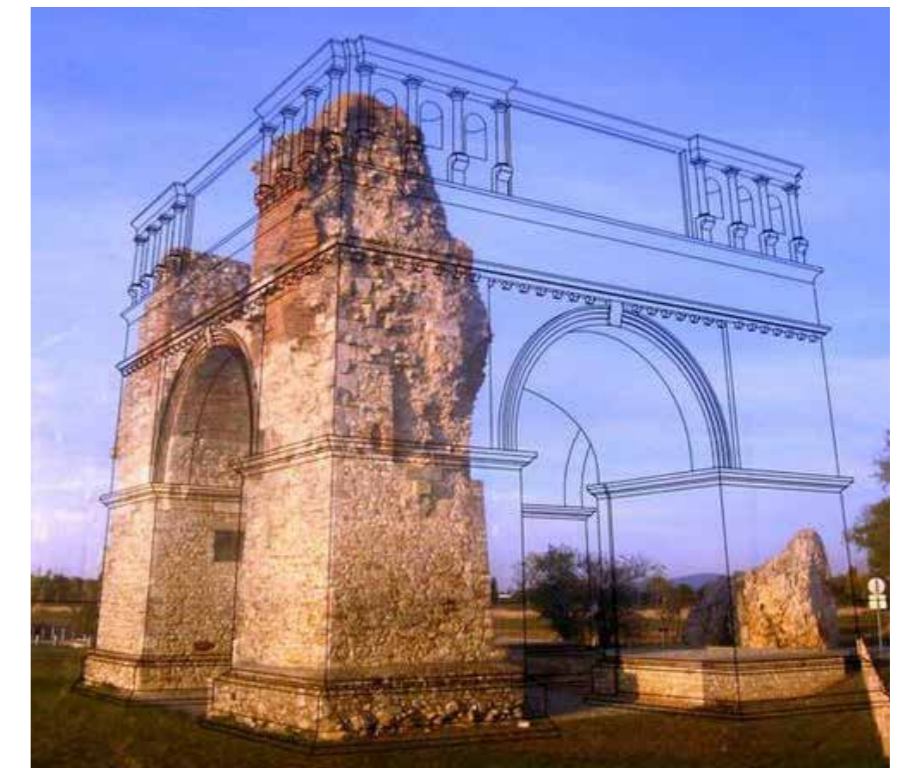
Skulptur "Pallisade" tillverkad i corténstål med en höjd på 8 meter står i Kröller-Müller Museums skulpturträdgård Otterlo Nederländerna. Med denna typ av skulpturala föremål kan befästningsverk såsom en mur antydvas i landskapet. Evert Strobos 1943.

Källa: Kröller-Müller Stichting (1985)

Rekonstruktionsram visar triumfbågens forna utseende

I arkeologiparken finns denna rekonstruktionsram med en linjeteckning av triumfbågen på en glasskiva placerad framför monumentet Heidentor. Avsikten är att förmedla en upplevelse av det antika vardagslivet i Carnuntum, Österrike och på så sätt skapa en förståelse och kunskap kring platsens historia.

Källa: Labaq och Wikimedia (2014)

LYFT FRAM FÄSTNINGSTADENS BYGGNADER

Fästningsstadens byggnader markerade med mörkgrått. Några av dem är namngivna i kartan och visas i bilderna till höger.

Residenset

Tyska kyrkan och Stora Hamnkanalen

Ostindiska kompaniets hus

Kronhuskvarteret

Rådhuset

HISTORISKT MOTIV OCH LOKALISERING

Få byggnader i Göteborg finns bevarade från tiden före stadsbranderna kring sekelskiftet 1800. Det ger större anledning att se dem som en del i berättelsen om fästningsstadens historia. Välbevarade byggnader och bebyggelsemiljöer med ett exponerat läge i stadsbilden och/eller som samverkar med fästningsstadens struktur är särskilt värda att lyfta fram. Äldre murade hus från 1700-talet finns bevarade främst i stadsdelen Västra Nordstaden, exempelvis i Kronhusområdet och längs med Norra Hamngatan. Några få finns i stadsdelen Inom Vallgraven, exempelvis Domkyrkan.

GESTALTNINGSPRINCIP OCH KONCEPT

De bevarade byggnaderna är en viktig del i berättelsen om fästningsstadens historia. På utvalda platser kan enhetliga skyltar eller tredimensionella modeller visa de historiska byggnadernas lägen och deras sammanhang i dagens Göteborg. Skyltar och modeller kan även göra det enklare att förstå helheten och orientera sig. Dessa kompletteras med subtila, enhetliga skyltar med information om respektive byggnad bredvid de utpekade byggnaderna. Företrädesvis förankras skyltarna i marken.

REFERENSPROJEKT

Taktill 3D-modell över del av London

Modellen över London City Hall har präglade siffror och text samt taktila byggnader för att alla ska kunna känna och förstå var de befinner sig, skala på bebyggelsen och platserna och hur platsen är uppbyggd. Modellens form underlättar för alla att se och komma åt.

Källa: Ralf Roletschek (2010)

Taktill 3D-modell över staden Trnava

3D-modellen i Trnava, Slovakien är i brons och granit. Modellens form gör det lätt att komma in med rullstol under. Den taktila modellen kombineras med text för att skapa förståelse kring områdets framväxt och uppbyggnad.

Källa: Waymarking (2019)

Informationsskylt för en historisk byggnad i Paris

Skylt som ger information om byggnadens historia. Skylten är monterad i marken för att inte skada byggnaden. De 767 skyltarna återkommer vid historiskt intressanta byggnader och monument runt om i Paris. Philippe Strack, 1992.

Källa: Wikimedia, Lipinski (2011)

Interaktiv karta i relief belyser vattnets närvaro i staden

En interaktiv karta i relief över före detta Surrey Commercial Docks. När det regnar fylls hamnbassängerna med regnvatten och belyser vattnets närvaro i staden. Modellen är gjord i brons.

Källa: Marilyn Collis

Taktill 3D-modell över utbyggnad av del av Göteborg

Vid Göteborgs Centralstation finns denna modell som visar och ger insikt i hur en del av Göteborg kan komma att utvecklas. Modellen är ett samarbete mellan Jernhusen, Trafikverket och Göteborgs Stad.

KNYT IHOP FÄSTNINGSTADEN

Fästningspromenaden består av flera samverkande stråk som går förbi och tar genvägar till fästningsstadens viktiga stadsrum. Orange streckad linje visar fästningspromenadens sträckning. Blågrön streckad linje visar var fästningsstaden kan upplevas längs vattnet.

Vy över Bastionsplatsen, f.d. bastionen Gustavus Magnus från Trädgårdsföreningen

Vy över bastionsspetsen Johannes Dux och Kungsparken från Basarbron

Stora Hamnkanalen

Lilla Otterhällan/Kungshöjd

Bastion Gustavus Magnus

Drottningtorget

HISTORISKT MOTIV OCH LOKALISERING

Fästningsstaden gör sig påmind i dagens Göteborg både genom synliga lämningar som bastionsmurar och vallgravens form och mer subtila strukturer som gatu- och stadsstrukturen och parken på den f.d. fältvalen. Många platser och stadsrum kan genom små eller större gester lyfta fram berättelsen om fästningsstaden. Att binda samman dessa platser i ett sammanhängande igenkännbart stråk, en fästningspromenad, där man kan ta till sig den historiska berättelsen i sin helhet, är grundidén i handlingsprogrammet. Promenaden knyter ihop platser som alla har en historisk betydelse, ger ett historiskt djup eller greppar över större sammanhang genom att erbjuda utblickar och siktlinjer.

Fästningspromenaden omfattar fästningens ytterområden – sträcker sig längs med vallgraven, där bastionsmuren reste sig förr i tiden, längs med älven och stadsbergen, förbi stadscentrerna. Den tar genvägar inom stads kärnan förbi fästningens strategiska platser och karakteristiska gatu- och kanalstråk. För att bredda förståelsen och upplevelsen av fästningsstadens försvar viker fästningspromenaden av mot Skansen Kronan, längs med f.d. kanonjären, och mot Skansen Lejonet.

GESTALTNINGSPRINCIP OCH KONCEPT

Fästningspromenaden knyter ihop fästningsstadens historiska platser och stadsrum, där berättelsen om detta historiska skikt lyfts fram genom olika gestaltningsgrepp. Fästningens fysiska avtryck lyfts fram genom markbeläggning, belysning, taktila modeller, 3D-instalationer och konstprojekt. Berättelsen kompletteras genom information på skyltar. Möbler som bänkar och soffor förstärker mötesplatsen och erbjuder en vilostund längs med vägen. Ett pärlband av subtila avvikande markeringar i ytskiktet, enkla vägvisare i markbeläggningen eller/och på skyltar leder från plats till plats och skapar en helhet.

FÄSTNINGSPROMENADEN MARKERAS MED ETT PÄRLBAND AV VÄGVISARE

Ljusa naturstenar som avviker från den befintliga markbeläggningen markerar fästningspromenadens sträckning. Större stenar kan markera vägsäl och målpunkter. Vägvisarna ska vara enkla att integrera i det befintliga ytskiktet och leda besökaren vidare. De bör inte vara dominerande men ska vara lätta att följa så fort man får syn på dem. Stenarna bör vara små, bestå av avvikande material avseende struktur, kulör och storlek i relation till befintlig markbeläggning. Lämpligt material kan vara ljus granit för de större stenarna och vit marmor för de små stenarna. Utseendet ska dock ansluta till befintlig markbeläggning och förhålla sig till riktlinjerna ur stadens stadsmiljöpolicyn (Golv). Vid vägval används en något större variant som är försedd med en relief av fästningsstadens logga och riktningssindikering och som även kan belysas genom spotlights (som inte bländar). Även de mindre stenarna kan vara försedda med

loggan om lämpligt. Vägvisaren kan behöva anpassning till de olika typer av ytskikt och situationer som förekommer i staden: gatsten, storgatsten, granithällar, asfalt, betong, packat stensmjöl m.fl. Även i parkmiljö kan vägvisare integreras på liknande sätt eller som sprängbräddor i gräsytor om det bedöms lämpligt ur ett drift- och tillgänglighetsperspektiv. Med bara vägvisare kan inte alla orientera sig utmed fästningspromenaden. För att göra promenaden mer tillgänglig och orienterbar behöver vägvisarna kombineras med andra åtgärder. Exempel på detta kan vara en app med ljud på mobiltelefonen för orientering, anpassning av promenadstråken för rullstolsburna, att skapa sittmöjligheter osv. På platser där det är omöjligt att visa markering i ytskiktet behövs skyltning.

Vägvisare i ljus natursten/marmor blästrad med fästningsstadens logotyp i markbeläggning.

En större vägvisare i granit blästrad med fästningsstadens logotyp används vid vägval. Pilar i exemplet visar tre olika fortsättningar på promenaden.

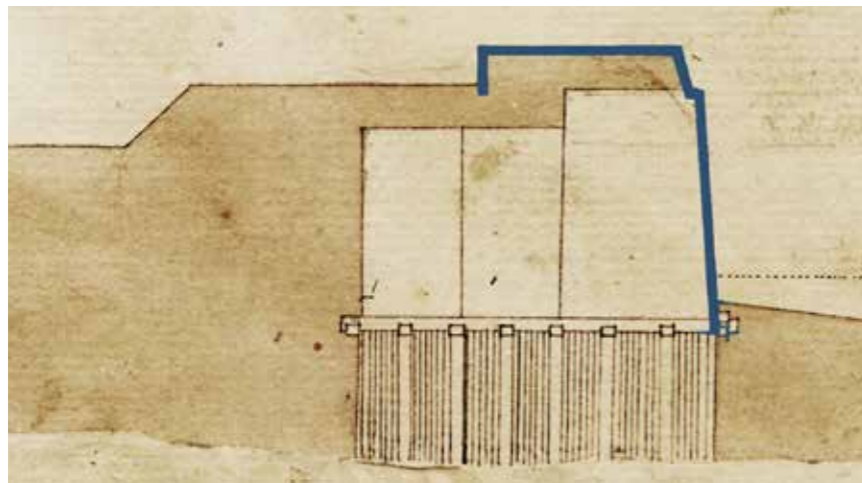
Fotokollage som visar placering av vägvisare på Packhuskajen vid Göteborgsoperan. Vägvisare gör det enklare att följa fästningspromenaden.

SKYLTAR OCH MÖBLER

Intentionen med fästningsstadens möbler är att tydligt skapa uppmärksamhet och igenkänning kring utvalda platser längs fästningspromenaden. Möblerna anpassas till platsens förutsättningar och ska uppfylla kraven i stadsmiljöpolicyn. Inom Vallgraven gäller generellt att nya möbler ska ha ett tidlöst formspråk som kompletterar bebyggelsen, men det kan även finnas plats för nya tillägg med ett mer nutida uttryck som inordnar sig i helheten.

REFERENSprojekt

Specialdesignad soffa inspirerad av fästningverkets form
Ett tillägg till stadens möbler kan bidra till att lyfta fram fästningsstaden, framförallt om möblernas utseende på något sätt kan knytas till fästningsstaden. Bänken och soffan utformades och tillverkades inför en testbädd under sensommaren 2018. Formen på soffans och bänkens stomme hämtades från fästningsverkens murprofil från 1733. Designen behöver vidareutvecklas, bl.a. vad gäller tillgänglighet. Nyréns, 2018

Bänk där inspirationen för armstödet är hämtat från profilen av fästningsverket vid bastion Johannes Dux, 1733. Den inlagda blåa linjen markerar inspirationen för gestaltningen av soffan och bänken. Källa: Krigsarkivet.

Minnesmärke av historisk händelse i markbeläggningen
Stolpersteine ("snubbelsten") är minnesmärken i markbeläggningen i form av en gatstenar utplacerade runt om i staden. Minnesmärket består av betong med en ovansida av mässing och har en inskrift med offrens namn. Genom att placera stenar med namn i trottoaren framför husen där personerna bodde kommer minnet av dem att leva vidare. Tanken är att upplysa om händelsen och hedra nazisternas offer 1933–1945. Gunter Demnig, 1995.

Betoning av bastionens läge med stenplakat i marken

Markering av föredetta bastion Zeeburgs läge med stenplakat i marken. Stenplakaten är en del av en vandringsled längs den tidigare stadsmuren och dess 26 bastioner från 1600-talet, utformad av Rob van Reijn. Funen Park, Amsterdam, 2012.

Källa: Erik Swierstra, Gemeente Amsterdam (2014)

Markering av gångstråk med referens till omgivande natur
Vid entrén till Tyresta nationalpark i Österhaninge anlades gångstråk av plattgjuten betong. Djurspår av aluminium ligger som avtryck i gångstråket som en referens till den omgivande naturen. White Arkitekter, 2018.

Markering av historiska händelser med plakat i marken

Markering av historiska händelser med informationsplakat som en tidslinje i markbeläggningen i Darling quarter i Sydney ger information om platsens historia. Plakaten var en del av ett arbete med skytprogram för området. Aspect Studios, Deuce Design, 2010.

Källa: Deuce Design (2010)

Taktil skylt med ljud informerar om byggnadernas historik
 Skylt med information om Kronhuset och Kronhusbodarna i Göteborg.
 Skylten har förutom punktskrift och en taktil 3D-modell över byggnaderna, högtalare där lyssnaren kan få texten uppläst på svenska och engelska. Higab och Gajd Arkitekter, 2019.

Informationsskylt om Göteborgs historia

Skylt med information om Otterhälleverken i Göteborg. Skylten är framtagen av Park- och Naturförvaltningen i samarbete med Göteborg stadsmuseum och ger på ett enkelt sätt information om en av portarna in till staden; Karlsporten samt Bastion Carolus Undecimus Rex.

Specialdesignade brunnslock med Nya Lödöses sigill

I Gamlestaden i Göteborg byttes standard brunnslock ut till specialgestaltade brunnslock med Nya Lödöses sigill. Tanken är att de ska väcka nyfikenhet på områdets historia. Brunnslocken är konkreta, men diskreta markörer i stadsmiljön och en påminnelse om dåtiden mitt i det moderna området Gamlestaden. Göteborg Stad, 2017.

Graverade bänkar med information om platsens historia

Graverade bänkar i sten berättar med text och illustration en historia om platsen och hur den har utvecklats. Bänkarna är placerade längs Rose Kennedy Greenway, Wharf District Parks i Boston. Copley Wolff Design Group och AECOM, 2009.

Källa: Don Kindsvatter

Bänk med ingraverad information, karta och ljud

Inför 2010-års jubileumet av kompositören Chopins födelse placerades femton bänkar ut runt om i Warszawa i närheten av landmärken kopplade till Frederic Chopin i en utbildningspromenad. På bänkarna finns information, QR-kod för att ladda ner en app och en karta över hela rutten och var de utplacerade bänkarna kan hittas. Genom att trycka på en knapp spelas några takter upp av en Chopin-komposition. Jerzy Porębski, Towarzystwo Projektowe och Warszawa kommun, 2009.

Källa: Cyberparks

VISUELL IDENTITET

MATERIAL- OCH KULÖRPALETT

Fästningsstadens material och kulörer ska på ett balanserat och respektfullt sätt komplettera ytskikten i de berörda stadsrummen. De ska även komplettera stadsmiljöpolicyen, främst gällande stadens golv och stadens färg. Syftet är att skapa en igenkänning, samt förstärka och förtydliga fästningsstadens historiska lager längs med fästningspromenaden. Material- och kulörpaletten är återhållsam och kan appliceras både på byggda element och i grafiskt material.

Material- och kulörpaletten kan appliceras på all utrustning och möblering som behövs för att skapa fästningsstadens platser och fästningspromenaden, såsom soffor, informationsskyltar, taktila modeller, flaggor och markmaterial. Omfattningen ska bedömas inom varje delprojekt.

Föreslagna huvudmaterial är - bortsett från naturstensmaterial - lackat stål, gjutjärn, kiselbehandlat trä och marmor. Platsgjuten betong kan i vissa fall användas i kontrast mot gatsten som markbeläggning eller i parkmiljö för att markera läget för en historisk mur. Även målning av markytor med vägmarkeringsmassa kan vara aktuellt där det fungerar i stadsrummet, oftast för att tillfälligt lyfta fram en del av fästningsstaden.

Föreslagna kulörer är främst mörkblått, svart, vitt och grått enligt stadens grafiska profil. Vid tillfälliga evenemang kan även accentfärger användas för att väcka intresse.

MATERIALPALETT

Natursten

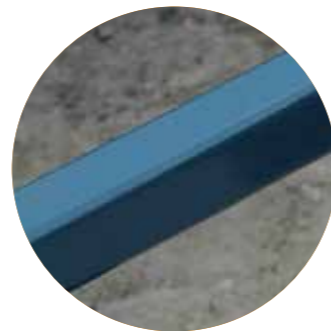
Blåstrad granit

Gjutjärn

Marmor

Lackat stål

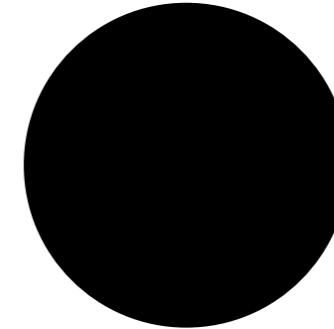

Kiselbehandlat trä

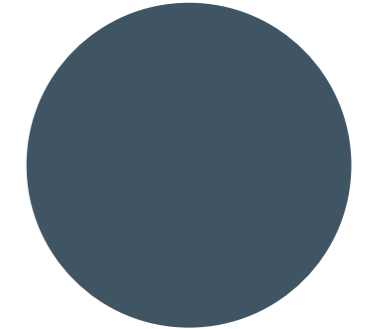

Platsgjuten betong

KULÖRPALETT

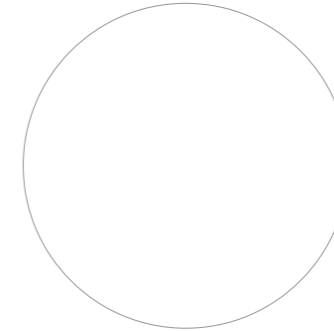

Svart

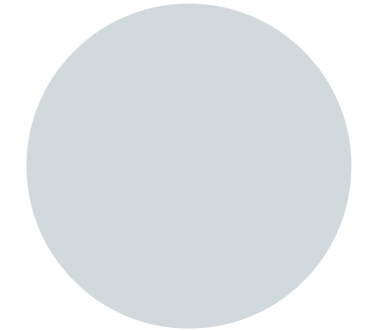

Mörkblått

NCS: S6010-R90B

Vitt

Grått

NCS: S1005-B

TECKENSNIITT

Göteborgs Stads typografi är både vacker och funktionell och kan enkelt implementeras för fästningsstadens identitet. Inom trycksaksproduktion använder staden Gotham som huvudtypsnitt och Adobe Caslon som typsnitt i längre brödtexter. Färgmässigt används mörk eller vit text. Viktigt är att texten skapar en kontrast till bakgrunden för att säkra läsbarheten även för de med nedsatt syn. Huvudsakligen skrivs texterna versalgement, alltså inledande stor bokstav följt av små bokstäver.

FÄSTNINGSTADENS LOGOTYP

Redan i handlingsprogrammet har idén om logotyp kommit upp och en första symbol för fästningsstaden har tagits fram av Anna Reuter Metelius (RM kulturmiljöspecialister) och Cecilia Gärde (MARELD landskapsarkitekter). Symbolen tar avstamp i fästningen Göteborgs geografiska läge och utbredning samt dess specifika och igenkännbara form med bastionsspetsar. Med utgångspunkt i denna symbol och stadens grafiska profil har Markus Moström (Brand Essence) tillsammans med de medverkande i projektet tagit fram en logotyp för Fästningsstaden - en kombination av namnet och symbolen.

Logotypen kan användas på bland annat informationsskyltar, olika markeringar och trycksaker. En variant med texten placerad vertikalt ovanför symbolen kan användas på exempelvis baner. För specifika ändamål kan det behövas göras mindre anpassningar.

TILLFÄLLIG ANNONSERING MED BANER

I samband med t.ex. en testbädd, dialogprocess, invigning mm kan behovet uppstå att skapa extra uppmärksamhet. Att sätta upp baner på stadens stolpar är en möjlighet att få upp någonting på höjden som syns. En baner kan även placeras på stativ till exempel i kombination med skylt och sittmöbel. Bilderna nedan och till höger är exempel från Fästningsstadens testbädd under sensommaren 2018 på bastionsspetsen, Basargatan och Basarbron.

Fästningsstadens logotyp.

Applicering av logotypen på baner och skylt.

Användning av logotypen på en informationsskylt.

Användning av logotypen på en tygpåse.

Användning av logotypen på en informationsskylt.

TILLFÄLLIGA ÅTGÄRDER

REFERENSprojekt

Tillfällig utställning av rekonstruktionbilder

Året 1968 ledde mordet på Martin Luther King till allvarliga upplopp i amerikanska städer. Femtio år senare visar fotografen Pablo Martinez Monsivais vad som hände i Washington under demonstrationerna i en tillfällig utställning i offentlig miljö. Pablo Martinez Monsivais, 2018.

Källa: NRC / Pablo Martinez Monsivais.

Temporär målning av markbeläggning

En temporär markering med färg av till exempel en yta på en gata kan markera ett dolt eller borttaget fästningsverk. Markeringen kan ske med vattenbaserad (giftfri) temporär färg. Lämplig på till exempel asfalt och gatsten. Borttagningsåtgärder behövs inte.

Källa: EKC.

Tillfällig betoning av stråk i park med tygliknande material

Tillfällig markering av ett stråk med tyg eller liknande kan vara ett sätt att markera strukturer till exempel i parkmiljö. Wrapped walkways, Christo och Jeanne-Claude, Loose Park, Kansas City, 1977-1978.

Källa: Wolfgang Volz (1978).

Tillfällig markering av entréer och passager

Tillfällig offentlig konstinstallation där portar och passager markeras i stadsmiljön för att belysa dess användning. Installationen vill uppmana den som passerar genom entrén att reflektera över deras roll i stadslandskapet. Francis Fontaine, Luca Fortin, and Pascal Labelle 2015.

Källa: Xmuro, Luca Fortin (2015).

Temporär installation med tyg i park

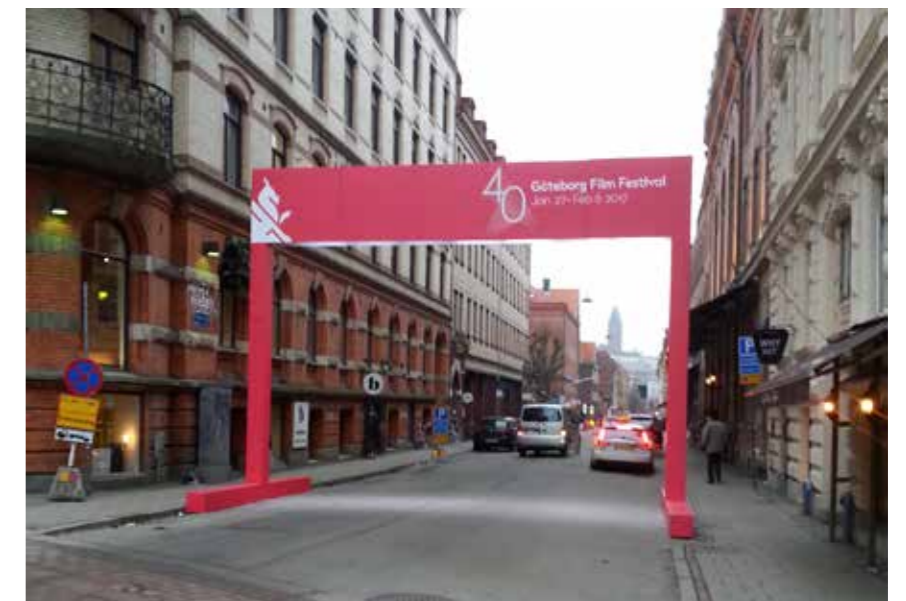
En port in till staden kan belysas på olika sätt. I bilden nedan har Christo och Jeanne-Claude gjort en temporär installation med portar i Central Park i New York. The Gates, Christo och Jeanne-Claude, 1970-2005.

Källa: Suzanne DeChillo

Tillfällig installation, reklam och entré till evenemang

Tillfällig evenemangsport på Tredje Långgatan med reklam för Göteborgs Filmfestival skapar uppmärksamhet och belyser evenemanget, 2017.

Källa: Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister, Mareld Lanskapsarkitekter, Tyréns och Nyréns Arkitektkontor.

KÄLLOR

LITTERATUR

Ahlberg, Nils (2012): Svensk stadsplanering. Arvet från stormaktstiden, resurs i dagens stadsplanering. Formas, Stockholm.

Bakker, Martine (2017): Vestingpark Sint Bernardus. In: Blauwe Kamer Jaarboek Landschaparchitectuur en stedenbouw 2017. Stichting Lijn in Landschap. Uitgeverij Blauwdruk.

Hefting, Paul (1986): De eigen ruimte: beeldhouwkunst in Nederland na 1945. Elsevier.

Kröller-Müller Stichting (1985): Kröller-Müller Museum, Otterlo

UTREDNINGAR

Göteborgs Stad (2011): Program för Grönsakstorget och Kungstorget. Samrådshandling 2011.

Göteborgs Stad, Trafikkontoret (2013): Gamlestads Torg, Gestaltningprogram, PM 1, Inarbetning av arkeologisk utgrävning i den yttre miljön, 13 december 2013

Göteborgs Stad, Göteborgs stadsmuseum (2017): Göteborg förstärkt: Fästningsstaden. Handlingsprogram för ett stärkt riksintresse. Konsultgrupp: Anna Reuter Metelius (Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister), Cecilia Gärde (Mareld Landskapsarkitekter); Nico van Gelderen (Nyréns Arkitektkontor).

Göteborgs Stad, Trafikkontoret (2018) Skeppsbron Etapp 2 Genomförandestudie för Skeppsbron Etapp , Sweco Göteborg

Göteborgs stadsmuseum (2015): PM, Vision och åtgärdsförslag för fästningsstaden Göteborg.

Svedberg, V. (2015): Arkeologisk förundersökning och antikvarisk kontroll. Spårvägsutbyggnad på Skeppsbron i Göteborg - etapp 1A och 1B. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten UV-Rapport 2015:36. Mölndal: Riksantikvarieämbetet.

OTRYCKTA KÄLLOR

<http://goteborg.se/wps/portal/enhetssida/grafisk-profil/> (Göteborgs Stads uppdaterade grafiska profil)

<http://www.th.tkgbg.se/> (Göteborg Stad Teknisk Handbok)

<https://goteborg.se> (Göteborgs Stadsmiljöpolicy)

BILDER

Kollage, illustrationer m.m. är framtagna av Nyréns Arkitektkontor i samverkan med stadsbyggnadskontoret.

Foton, om inget annat anges Nyréns Arkitektkontor eller Göteborgs Stad.

Historiska kartor: Krigsarkivet och Göteborgs stadsmuseums arkiv.

Historiska foton, ritningar och teckningar: Göteborgs stadsmuseums arkiv

FÄSTNINGSTADEN